

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**САМАРҚАНД ИҚТИСОДИЁТ ВА СЕРВИС
ИНСТИТУТИ**

“БАНК ИШИ” КАФЕДРАСИ

**З.Д.НИЁЗОВ,
А.М.КАРИМОВА, Д.М.МАЛИКОВА**

“ПУЛ ВА БАНКЛАР”

фанидан

**АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАРНИ ЎТКАЗИШГА
МЎЛЖАЛЛАНГАН**

УСЛУБИЙ ҚЎЛЛАНМА

I - қисм

Самарқанд 2020

З.Д.Ниёзов, А.М.Каримова,. Д.М.Маликова “Пул ва банклар” фанидан амалий машғулотларни ўтказишга мўлжалланган услубий қўлланма. I-қисм. - Самарқанд: СамИСИ, 2020. 116-бет.

Такризчилар:

А.Бектемиров Самарқанд иқтисодий ва сервис институти «Банк иши» кафедраси мудири, доцент, и.ф.н.

З.Ҳайдаров «Ипак Йўли» АИТБ Умар минтақавий филиали бошқарувчи маслаҳатчиси, и.ф.н.

“Пул ва банклар” фанидан амалий машғулотларни ўтказишга мўлжалланган услубий қўлланма «Банк иши» кафедрасининг 2020 йил “___” _____даги йиғилишида муҳокамадан ўтган ва институт ўқув-услубий кенгашида муҳокама қилиш учун тавсия этилган (___-сон баённома).

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти ўқув-услубий кенгашининг 2020 йил “___” _____даги йиғилиши қарори билан чоп этишга тавсия этилди (___-сон баённома).

© Ниёзов З.Д., Каримова А.М., Маликова Д.М. СамИСИ. - Самарқанд 2020 йил, 116-бет.

Кириш

Мамлакат иқтисодиётининг барқарор ривожланиши учун пул, кредит ва банклар самарали фаолият кўрсатишлари лозим. Чунки, улар давлат корхоналарини иқтисодий ва молиявий жihatдан қўллаб-қувватлайди, юридик ва жисмоний шахсларни кредитлайди ва давлатнинг пул-кредит сиёсатини амалга ошишини таъминлайди.

Пул, кредит, валюта ва банклар узоқ муддатли ижтимоий ривожланишнинг натижаси бўлиб, замонавий цивилизациянинг муҳим ажралмас қисми ҳисобланади. Уларнинг амал қилиши ижтимоий маҳсулотни ишлаб чиқариш, тақсимлаш, айрибошлаш ва истеъмол қилиш жараёнларининг узлуксизлигини таъминлаш имконини беради. Шу сабабли, “пул ва банклар” алоҳида фан сифатида ўрганиш зарурати юзага келди.

Пул ва банклар фаннинг мақсади талабаларга пулнинг зарурлиги, моҳияти пул назариялари ва пул айланмаси, кредит ва кредит муносабатлари, банклар ва банк тизими, валюталарнинг халқаро миқёсдаги ҳаракатини ташкил қилиш бўйича чуқур назарий ва амалий билимлар беришдан иборат.

Пул ва банклар фаннинг вазифаси пулнинг келиб чиқиши ва зарурлиги, пулнинг моҳияти ва пул муомаласи қонунлари, пул айланмаси ва пул тизими, кредитнинг моҳияти ва принциплари, кредитнинг шакллари ва турлари, банк тизимининг моҳияти, халқаро валюта муносабатларини ташкил қилиш ва тартибга солиш асослари хусусидаги назарий ва амалий билимларни ўргатишдан иборат.

“Пул ва банклар” фанидан амалий машғулотларни ўтказишга мўлжалланган услубий қўлланма II-қисмидан иборат бўлиб, яъни:

I-қисмида, пулнинг пайдо бўлиши, зарурлиги, пул назариялари, пулнинг турлари ва ривожланиши, пул айланмаси, пул массаси, пул агрегатлари, инфляция, кредитнинг зарурлиги, пул ислоҳотлари

II-қисмида эса банкларнинг келиб чиқиши ва банк тизими, Ўзбекистон Республикаси банк тизими ва унинг таркиби, Марказий банк ва унинг функциялари, Марказий банкнинг мустақиллиги, тижорат банклари ва

уларнинг функциялари, тижорат банкларининг операциялари, нобанк молия-кредит муассасалари, банк инқирозлари, пулнинг халқаро муносабатлардаги ҳаракати, халқаро молия институтлари, уларнинг мақсади ва функциялари каби мавзуларни ўз ичига қамраб олган.

“Пул ва банклар” фани асосий ихтисослик фанларининг таянчи ҳисобланиб, иқтисодиёт бўғинининг ажралмас қисми ҳисобланган банк тизими ва иқтисод соҳасига кадрлар етказиб беришда муҳим роль ўйнайди. Шу боис, “Пул ва банклар” фанидан амалий машғулотларни ўтказишга мўлжалланган услубий қўлланмаарнинг II-қисми таълим сифатини оширишга, талабаларнинг олган назарий билимларини янада мустаҳкамлашга қўмаклашади.

**1-мавзу: ПУЛ ВА БАНКЛАР ФАНИГА
КИРИШ**

Режа:

1. *Фаннинг предмети ва вазифалари.*
2. *“Пул ва банклар” фаннинг бошқа иқтисодий фанлар билан ўзаро алоқадорлиги.*

Асосий тушунчалар: пул, кредит, банк, халқаро иқтисодий алоқалар, кредит, бухгалтерия ҳисоби, банк иши, молия

1-топширик. Таърифни ёзинг.

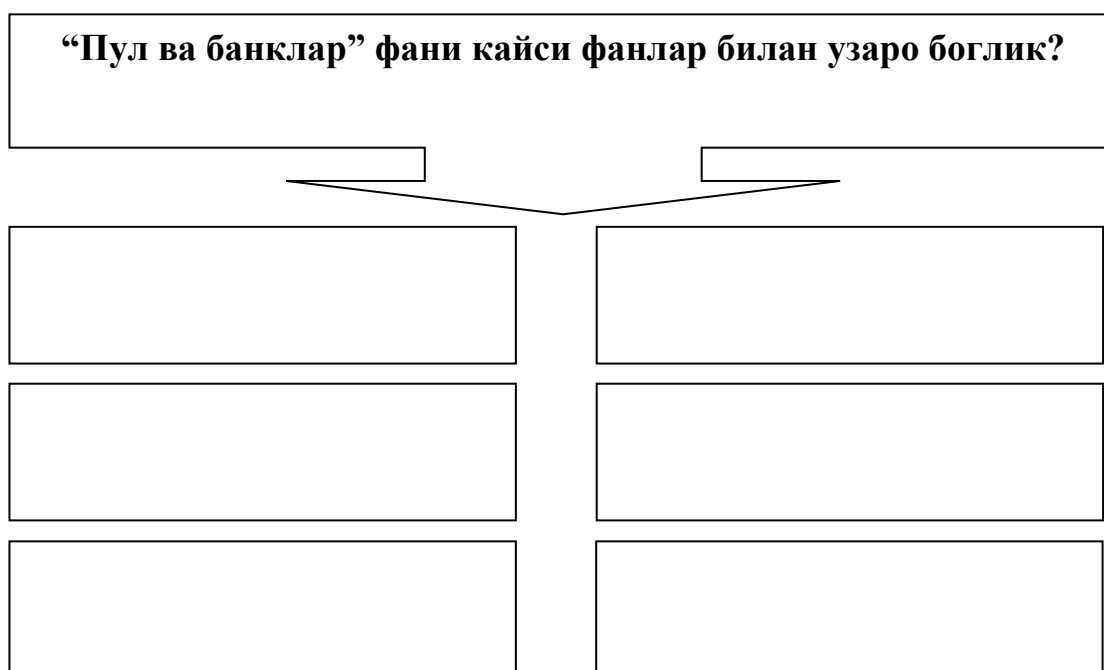
“Пул ва банклар” фанининг предмети булиб
.....
.....
.....
.....

2-топширик. Фикрингизни билдиринг.

Нималар сабабли, “Пул ва банклар”ни алоҳида фан сифатида ўрганиш зарурияти юзага келди?

3-топширик. “Пул ва банклар” фанини ўрганиш объектига нималар киради. Жавобингизни ёзинг.

4-топширик. Чизмани тўлдиринг



5-топширик. Жавобингизни изоҳланг.

Фанни ўқитишдан мақсад.....	
-----------------------------	--

**2-мавзу: ПУЛНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ, ЗАРУРЛИГИ
ВА ФУНКЦИЯЛАРИ.**

Режа:

1.Пулнинг келиб чиқиши ва моҳияти. Жамият тараққиётида товар ишлаб чиқариш ва пулнинг зарурати.

2.Пулнинг пайдо бўлиши ва унинг қиймат шакллари ривожланиши билан боғлиқлиги.

3.Бозор иқтисодиёти шароитида пул-товар муносабатларининг ўрни ва ривожланиши.

Асосий тушунчалар: бевосита айрибошлаш, натурал хужалик юритиш, товарнинг қиймати, махсус товар, умумий эквивалент, бартер, пул,товар.

1-топширик. Жавобингизни изоҳланг. Сиз жамиятни пулсиз тассавур эта оласизми?

Нега?

2-топширик. Натурал хўжалик юритишга тариф беринг.

3-топширик. Жавобингизни изоҳланг. Доимий айрибошлаш учун уч хил шароит бўлиши шарт;

1) _____

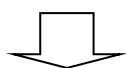
2) _____

3) _____

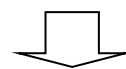
4-топширик. Буюк ватандошимиз Абу Райхон Берунийнинг «Жавохирлар» китобида жавохирлар билан боғлиқ бўлган бир воқеани натурал алмашув тўғрисида эканлигига тариф беринг.

5-топширик. Чизмани тўлдиринг

ПУЛНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШ САБАБЛАРИ:



1- сабаб



2- сабаб



6-топширик. Тўғри жавобни кўрсатинг?

- A) товар айрибошланмаса пулга эхтиёж сезилмайди.
- B) товар айрибошлашланмаса пулга эхтиёж сезилади.
- B) товар айрибошлашланмаса пулга эхтиёж камроқ сезилади.

7-топширик. Нуқталар ўрнини тўлдириг.

..... бу товарларни товарларга пул воситасисиз айрибошлашни амалга оширилишидир (Т-Т).

Сотиш учун ишлаб чиқарилган маҳсулот дейилади.

Товарга сарфланган меҳнат дейилади.

8-топширик. Нотўғри жавобни белгилаг.

Товарларнинг қиймати қандай имкониятларни беради?

- A) ўзаро таққослаш
- B) ўлчаш
- B) алмаштириш
- Г) санаш

9-топширик. Товарни бошқа бир товарга бевосита алмаштиришга мисоллар келтириг:

10-топширик. Ўзаро келишилган ҳолда, **бир товар бир неча товарларга алмаштириладиганга** мисоллар келтиринг:



11-топширик. Барча маҳсулотлар учун **умумий эквивалентга айланган товарларга** мисоллар келтиринг:



12-топширик. Барча ҳудуд ва мамлакатларда **умумий эквивалент сифатида қўлланила бошланган жисмларга** мисоллар келтиринг:



13- топширик. Пул – буТаърифни ёзинг.



*Соғлиқ учун жуда
фойдали машқ:*

(хазил)

“ПУЛ САНАШ”

- Суяклар оғриқини қолдиради;*
- Қон босимини меёрга солади;*
- Тиш ва бош оғригини тўхтатади;*
- Кўриш қобилияти, иштаха, ташқий кўриниш
ва яшаш тарзини яхшилайд.*

*(Ушбу машқни тез тез бажариб туриш
ҳаммамизга доимо насиб этсин)*

14-топширик. Пулнинг жамиятдаги ўрни қандай? Жавобингизни изоҳланг.

15-топширик. Пул ёрдамида давлатнинг иқтисодий ривожланишига таъсир кўрсатиш мумкинми? Жавобингизни изоҳланг.

16-топширик. Нуқталар ўрнини тўлдилинг.

Бернард Шоу ўзининг вақтида “.....” деб ўтган эди.

17-топширик. Бековнинг фикрини яқунланг.

Кишилар ҳар доим пул топишга ҳаракат қиладилар, пул эса улар учун хизмат қилади.

*“Пул ўзидан кетган жанобдир,
.....”*

Б э к о в.

18-топширик. Амалий мисолда ёритинг.

Бозор иқтисодиётида товарлар ва хизматларни ишлаб чиқаришдан тортиб, то истеъмолчига етказиб беришгача пул воситасида амалга оширилади.

пул	ресурслар	ишлаб чиқариш	пул*

19-топширик. Нуқталар ўрнини тўлдилинг.

Айтишидику, бозорда гап эмас,

Герод (эрамиздан III аср олдин)

20-топширик. Т-жадвали ёрдамида ”Пул ҳақида ижобий ва салбий фикрлар”ни ажратинг.

И ж о б и й ф и к и р л а р	С а л б и й ф и к и р л а р

21-топширик. Чизмани тўлдириг.

Узоқ тарихий даврлардан бошлаб пул ўзининг бошланғич беш функциясининг хусусиятларини бажариб келган, яъний



22-топширик. Нуқталар ўрнини тўлдириг.

Бозор иқтисодиёти шароитида (қандай иқтисодий муносабатлар)
 , ,

.....,,,
..... каби иқтисодий
муносабатлар янада кучайиб, мураккаблашиб боради.

Пулнинг қиймат улчови функцияси.

23-топширик. Нуқталар ўрнини тўлдиринг.

1. Пуллар умумий эквивалент сифатида
.....қийматини ўлчайди.

2. Масофани, вазни, босимни, суюкликни, вақтни, баҳо, балл ва х.к..
ўлчаганига ўхшаб неъматлар ва хизматларнинг қиймати
.....солиштирилади ва ўлчанади.

3.Товарнинг пулларда ифодаланган қиймати
.....дейлади.

4..... товарларни ишлаб чиқариш ва сотиш учун зарур ижтимоий
меҳнат харажатлари билан белгиланади.

24-топширик. “Махаллада дув-дув гап” Ўзбекфильмдаги лавхани кўз
ўнгингизга келтиринг ва изоҳланг.

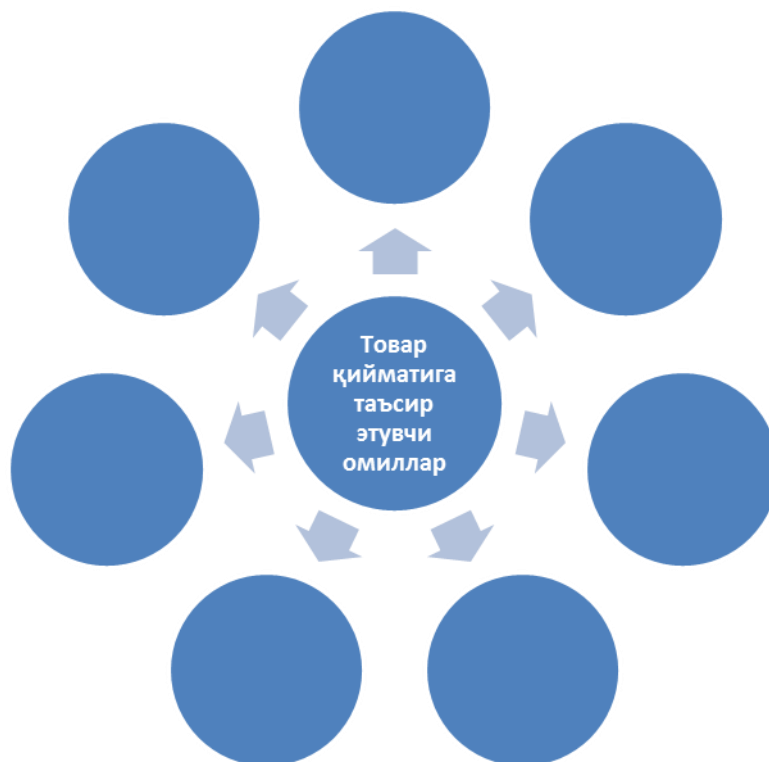
25-топширик. Нуқталар ўрнини тўлдиринг.

Пулнинг қийматини билмоқчимисан?
.....

Бенжамин Франклин ўғитларига амал қилинг.

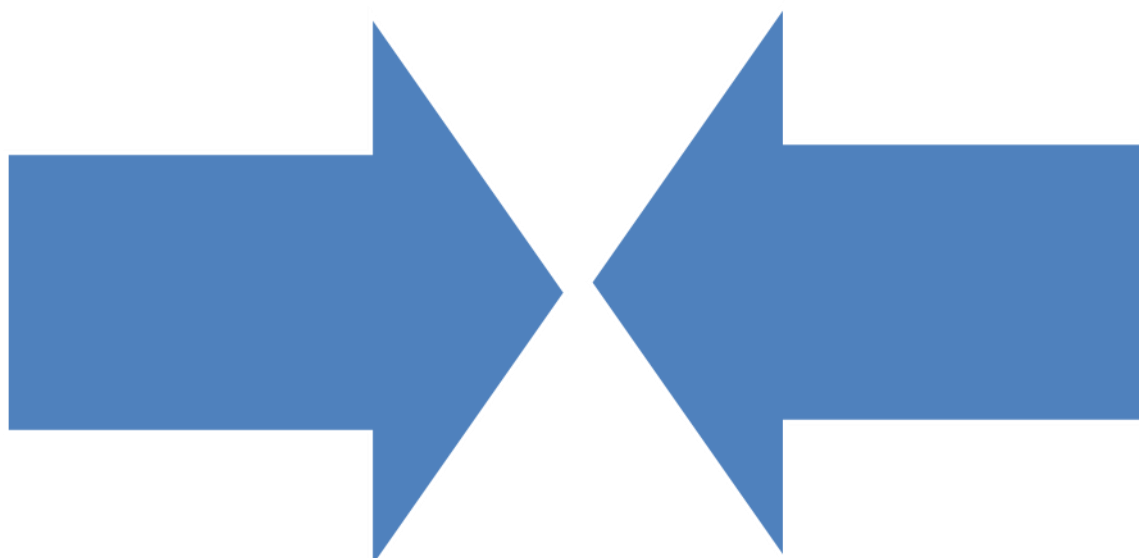
26-топширик. Класстер усулида муҳокама этинг.

Товарнинг қийматиға таъсир этувчи омиллар



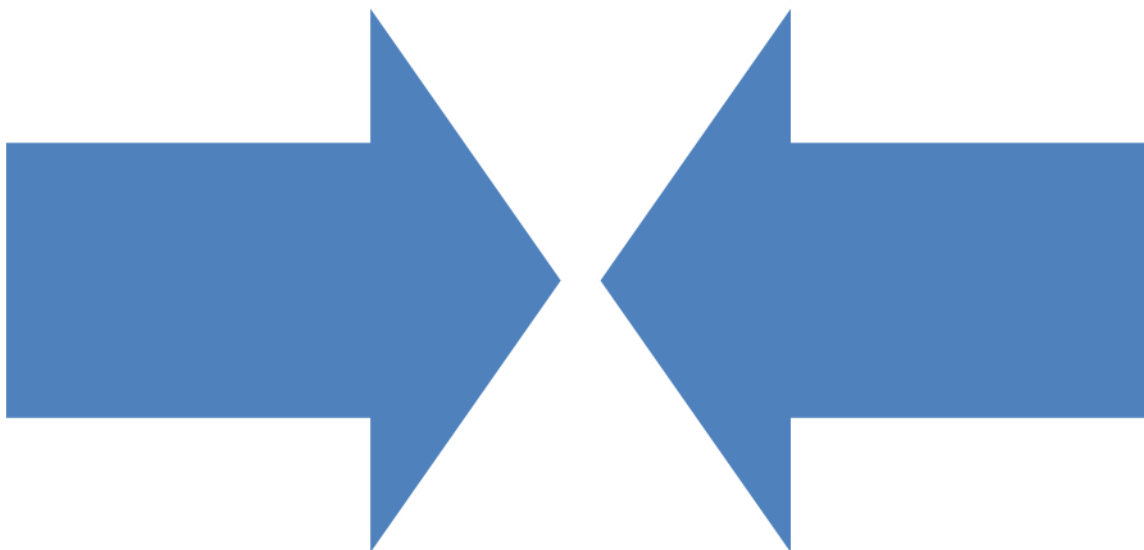
Пулларнинг муомала воситаси сифатидаги функцияси.

27-топширик. Пулнинг муомала воситасига тариф беринг ва қуйидаги чизмага биноан мисоллар келтиринг ва изоҳланг.



28-топширик. Нуқталар ўрнини тўлдириг.

Пул иштирокисиз товарни товарга алмаштиришдейлади.
..... маълум келишилган нархларда амалга оширилади.



=

29-топширик. Нукталар ўрнини тўлдилинг.

Бартер бозор иқтисодиётига тўғри келмайди, шу сабабли
.....(қандай?) шароитда амалга оширилади.

30-топширик. Пул муомала воситаси сифатида қандай хусусиятларга эга?

Пулларнинг тўлов воситаси сифатидаги функцияси.

31-топширик. Пуллар товарларнинг кредитга сотилишида тўлов воситаси сифатида фойдаланилади, бундай заруратга нималар сабаб бўлади?

32-топширик. Нуқталар ўрнини тўлдилинг.

Тўлов айланишида қандай (.....) пулларнинг жорий қилиниши тўловларнинг
.....ёрдам беради.

33-топширик. Пулнинг тўлов воситаси эканлиги қайси ҳолларда кўринади?

Пулларнинг тўплаш ва жамғариш воситаси сифатидаги функцияси.

34-топширик. *Хар бир саволга ўзингизнинг эркин фикрингизни баён этинг*

1. Нима учун одамларда пулларни тўплаш ва жамғаришга интилиш пайдо бўлади?

2. Нима сабабли пуллар бойликни сақлашнинг энг қулай шакли ҳисобланади?

3. Нима учун тўплаш ва жамғаришсиз иқтисодий ривожланишни амалга ошириб бўлмайди?

4. Тўплаш ва жамғаришнинг салбий оқибатлари нимада?

5. Кишилар ўз бойликларини пулдан бошқа қандай шаклларда сақлайдилар?

6. Пул маблағларини банкларда **омонатлар** шаклида сақлашнинг қулайликлари нималардан иборат?

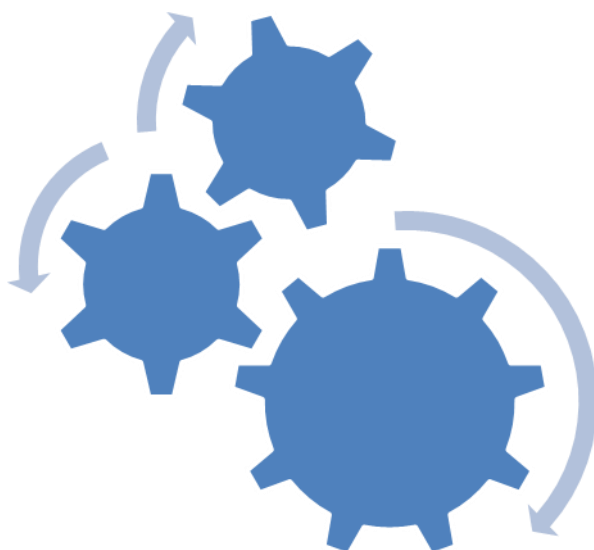
7. Сиз пул маблағларингизни қайси шакилларда сақлаяпсиз? Унинг қулайлиги нимада?

Жаҳон пуллари функциялари.

35-топширик. Фикрингизни баён этинг.

Ягона жаҳон пулини келиб чиқиш сабаблари нимада ва у дастлаб нимада бажарилган, ҳамда қандай шакилда бўлган?

36-топширик. Олтин стандарти ўзининг уч ривожланиш босқисини бошидан кечирди



37-топширик. Биринчи бўлиб олтин танга стандартига Англия (1774 й.) ўтилган. кейнроқ қачон ва қаерда ўтилган? (жадвални тўлдиринг)

№	Қачон	Қаерда

38-топширик. Олтин танга стандартидавригача фаолият юритган (.....). Унинг ўрнига олтин қуйма стандарти кириб

келди унда олтин факат вазифасини ўтаб келди ва
.....

39-топширик. *Жадвални тўлдилинг.* Олтин қўйма стандартига: қачон ва қерда ўтилган?

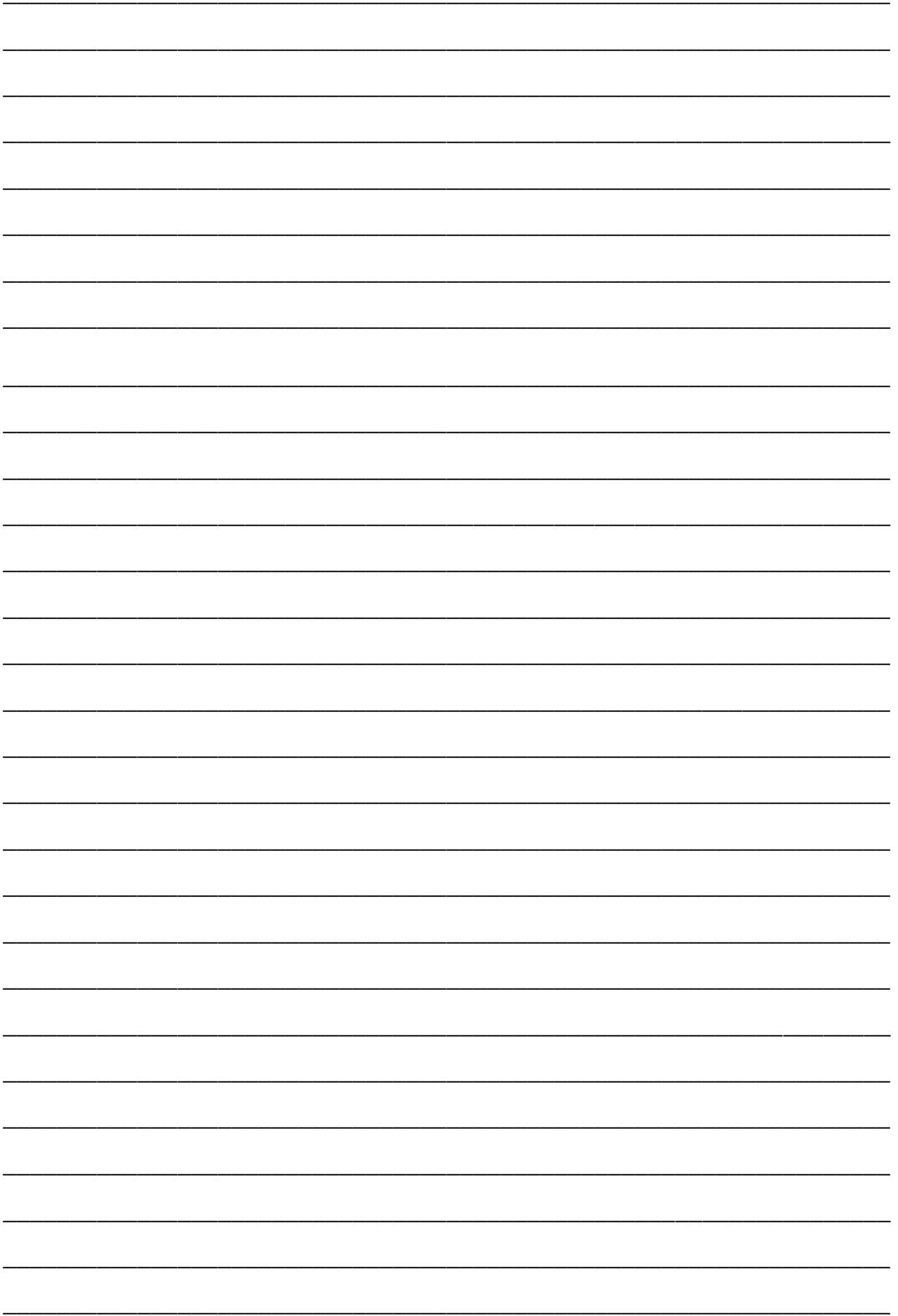
№	Қачон	Қерда

40-топширик. Олтин қўйма стандартининг устунликлари нимада деб биласиз?

- А)
- Б)
- В)

41-топширик. Қайси йилдан (.....) эътиборан қайси мамлакактларнинг (.....) олтиннинг ўринбосари сифатида эълон қилинди, ҳамда халқаро тўловларда қўлланила бошлади. Қайси (.....) йилдан кейин жаҳон пули вазифаси олтинда қолдирилган ҳолда, халқаро тўловларда (.....) кўпроқ фойдаланишга имконият яратилди.

42-топширик. Халқаро тўловларда СДР ва ЕВРО билан бир қаторда иқтисодий қудратли ва ривожланган мамлакатларнинг миллий пул бирликларидан ҳам фойдаланилмоқда. Улар жумласига (.....) ва бошқалар киради.



3-мавзу: ПУЛ НАЗАРИЯЛАРИ

Режа:

1. Пулнинг металлилик назарияси.
2. Пулнинг номиналлик назарияси.
3. Пулнинг миқдорийлик назарияси.
4. Замонавий монетаризм назарияси.

Асосий тушунчалар: пул табияти, номинал, металлилик, ишлаб чиқариш, миқдорийлик, монетаризм, метал, давлат пул назарияси., пул обороти, нақд пулсиз ҳисоб-китоб шакллари, акцепт, аккредитив, тўлов топширикномаси, шартнома интизоми, тўлов интизоми, қисман тўлов

1. Пулнинг металлилик назарияси.

1-топширик. *Тўғри жавобни нуқталар ўрнига жойлаштиринг.* (Францияда, Италияда, Англияда, Германияда)

Пулнинг металлилик назарияси ўша давр капитализмининг энг ривожланган давлати майдонга келди.

2-топширик. *Тўғри жавобни нуқталар ўрнига жойлаштиринг.* (Францияда, Италияда, Англияда, Германияда)

Металлик назариясининг асосчилариУ. Стеффорд (1554-1612 й.), Т. Мен (1571-1641й.), Д. Норс (1641-1691й.), А. Монкретьен (1575-1621й.), Ф. Тамани (1728-1787й.) қайси давлат вакиллари.

3-топширик. *Металлистик назария тарафдорларининг назариясини баён этинг*

Металлистик назария тарафдорлари:	Уларнинг назарияси
У.Стаффорд (1554-1612), Т.Мен (1571-1641), Д.Норс (1641-1691), А. Монкретъен (1575-1621), Ф. Тамани (1728-1787) ва бошқалар	

4-топширик. *Тўғри жавобни нуқталар ўрнига жойлаштиринг. (Жамият аъзолари, савдо буржуазияси, товар хўжалиги, капитализмининг)*

Илк металлик назария тарғиботчилари манфаатларини ҳимоя қилиб чиққан эдилар.

5-топширик. Илк металл назария тарафдорларининг асосий камчиликлари нималардан иборат эди:

6-топширик. *тўғри жавобни белгиланг*

Пул назарияларининг марказий масалаларидан бири бўлиб келган.

- А) Пул ва унинг сотиб олиш қуввати орасидаги муносабат
- Б) Пул табиати ва пулнинг ишлаб чиқаришни шакллантиришга таъсири
- В) Капиталистик ишлаб чиқаришнинг ривожини
- Г) Молиявий таназулларнинг авж олиши

7-топширик. *тўғри жавобни белгиланг*

Пул назариялари қайси даврда вужудга келди?

- А) Капиталистик ишлаб чиқариш усулигача бўлган даврда
- Б) Капиталистик ишлаб чиқариш усули даврида
- В) Қўл меҳнатидан манифактурага ўтиш даврида
- Г) Манифактурадан саноат ишлаб чиқаришига ўтилиши даврида

8-топширик. *нотўғри жавобни белгиланг*

Иқтисодчиларнинг қайси қарашлари пул назарияларини келтириб чиқарди.

- А) Пулнинг массасига
- Б) Пулнинг моҳиятига
- В) Пулнинг функцияларига
- Г) Пул муомаласига

9-топширик. *нотўғри жавобни белгиланг*

Энг асосий пул назариялари сифатида қайси пул назариялари тадқиқот қилиб келинмоқда.

- А) Монетаризм
- Б) Металл
- В) Номинал
- Г) Микдорий

2. Пулнинг номиналлик назарияси.

10-топширик. *Тўзри жавобни нуқталар ўрнига жойлаштиринг. (оғирлик миқдорини, сифатини, хажмини камайтириш))*

Биринчи номиналистлар танга таркибини бузишни кўркўрона мадҳ этувчилар бўлганлар. (*тўзрисини тагини чизинг*)

11-топширик. *Номиналлик назария тарафдорлари кимлар?*

Уларнинг назарияси	Номиналлик назария тарафдорлари:
<p>Емирилиб кетган тангаларни тенг қийматли тангалар билан муомалада бир хилда юрганлигига асосланиб, улар пулнинг металл миқдори эмас, балки номинали муҳимдир деб даъво қилиб чиқдилар.</p> <p>Уларнинг фикрича, пуллар – бу фақат товарлар айирбошлашига хизмат қиладиган идеал ҳисоб бирликлари, маҳсулот, давлат ҳокимиятининг натижаси ҳисобланади.</p>	

12-топширик. *тўзри жавобни белгиланг.*

Пулнинг қиймати унинг кўрсатилган номинали билан аниқланади. Бу кимларнинг назарияси?

- А)Номиналик
- Б)Металик
- В)Миқдорий
- Г)Монетаристик

13-топширик. *Тўғри жавобни нуқталар ўрнига жойлаштиринг.* (иқтисодий, сиёсий, ҳуқуқий, ижтимоий)

Номиналистларнинг асосий камчилиги шундаки, улар пулнинг моҳиятини унинг асосидан изладилар.

14-топширик. Асосчиларнинг ғояларни аниқланг.

Ғоялар	Харфларни тўғри қўйиб чиқинг	Асосчилар
А. «ишчи пуллари» Б. «айирбошлаш банки» В. «халқ банки» Г. «адолатли айирбошлаш бозорлари»		Р.Оуэннинг. адвокат Мацель. Д.Грей. П.Ж.Прудон.

3. Пулнинг миқдорийлик назарияси.

15-топширик. Миқдорийлик назарияси асосчиларни аниқланг

миқдорийлик назарияси	миқдорийлик назария асосчилари
пулларнинг миқдорий назарияси товарларнинг нисбий қиймати, пулларнинг харидчилик қобилияти ва унинг ўзгариши сабаблари ҳақидаги саволга жавоб беришга ҳаракат қилади.	

16-топширик. *Фикрингизни изоҳланг.* Пулларнинг миқдорий назарияси вужудга келишига асосий сабабнинг оқибати нимада?

Сабаб	Оқибат
Европада XVI-XVII асрларда юз берган «нархлар революцияси» пулларнинг миқдорий назарияси	

вужудга келишининг бевосита сабаби эди.	
---	--

17-топширик. Классик миқдорий назария учун учала қоидаларга тариф беринг:

Қоидалар	Тариф
1) сабаблилик	
2) мутаносиблик	
3) универсаллик	

18-топширик. Жавобингизни изоҳланг.

Миқдорий назария тарафдорлари пулнинг фақат муомала воситаси эканлигини кўра олди, холос. Сизнингча пулнинг яна қандай воситалари бор?

4. Замонавий монетаризм назарияси.

18-топширик. Жавобингизни изоҳлаб, нуқталар ўрнини тўлдилинг.

Ҳозирги монетаризм назария асосчиси ким,..... ва у ўзининг қандай , , , асарларини яратди, ҳамда у қандай..... мукофотга сазовор бўлди?

(.....
.....
.....
.....)

19-топширик. Жавобингизни изоҳлаб, нуқталар ўрнини тўлдилинг.

Сизнингча, – 1980-1982-йиллардаги ва 2008 йилда юза чиққан жаҳон молиявий – иқтисодий инқирозининг сабабларига, ҳамда таназзулли пасайишларнинг тўлиқ олдини олиб бўлмаганига асосий сабаблар нимада?

.....

(.....
.....
.....
.....).

Ҳозирги монетаризм қўйилган вазифаларни тўлиқ ҳал қила олмаганлигининг асоси сабаблари нимада?

(.....
.....
.....)

20-топширик. Пул назарияларини аниқланг

Пул назариялари, назариётчилар ва уларнинг ғоялари.

Пул назариялари	Назариётчилар	Ғоялар
	У.Стаффорд, Т.Мен , Д.Норс.	Улар тангаларнинг ишдан чиқишига қарши бўлиб, металларнинг барқарор муомалада бўлишини ёқлаб чиқишди. Уларнинг фикрича давлатнинг бойлигини пуллар билан, пулларнинг ўзини эса –

		асл металлар билан бир хил деб тушуниш характерли эди.
	Ж.Локк , Ж.Беркли, Ж.Стюарт	пуллар – бу фақат товарлар айирбошлашига хизмат қиладиган идеал ҳисоб бирликлари, махсулот, давлат ҳокимиятининг натижаси ҳисобланади.
	Ж.Локк . Ж.Вандерлинт Ш.Монтескье Д.Юм Д.Рикардо	пулларнинг миқдорий назарияси товарларнинг нисбий қиймати, пулларнинг харидчилик қобилияти ва унинг ўзгариши сабаблари ҳақидаги саволга жавоб беришга ҳаракат қилади.
	Милтон Фридмен, А.Шварц	Биринчилан пул массасининг ўсиши суръатларини йилига 3-4% гача пасайтириш зарур. Иккинчидан, давлатнинг иқтисодий функцияларини чеклаш: давлат сектори миқдорларини камайтириш, давлат харажатларини, шу жумладан, ижтимоий эҳтиёжларга харажатларни қисқартириш керак

Мавзунинг мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Пулнинг металлик назариясини ёритиб беринг.
2. Пулнинг номиналик назариясини нимадан иборат.
3. Пулнинг миқдорийлик назариясини очиб беринг.
4. Сўнгги меркантилистларнинг энг таниқли вакили ким?

5. Т.Мен биринчи бўлиб металлилик назариясига янгилик киритди. Ушбу янгиликлар ҳақида гапириб беринг.
6. Меркантилизм- деганда нимани тушунасиз?
7. Меркантилистлар неча гуруҳга бўлинади?
8. XX асрда миқдорийлик назариясиг нечи хил кўриниши пайдо бўлди?
9. Монетаризм назариясининг асосчиси ким?
10. Фридменнинг пулларни тартибга солиш таклифини ёритиб берган.

4-мавзу: ПУЛНИНГ ТУРЛАРИ ВА РИВОЖЛАНИШИ

Режа:

1. Буюм шаклидаги «натурал пуллар».
2. Танга пуллар.
3. Қогоз пуллар
4. Кредит пуллар.

Асосий тушунчалар: натурал пуллар, танга пуллар, қогоз пуллар, кредит пуллар, электрон пуллар

Буюм шаклидаги «натурал пуллар».

1-топширик. Нуқталар ўрнини тўлдилинг.

Дастлаб кишилар пул ўрнида турлидан умумий эквивалент сифатида фойдаланишган. Бундай буюм ва нарсалар «.....»» деб юритилади.

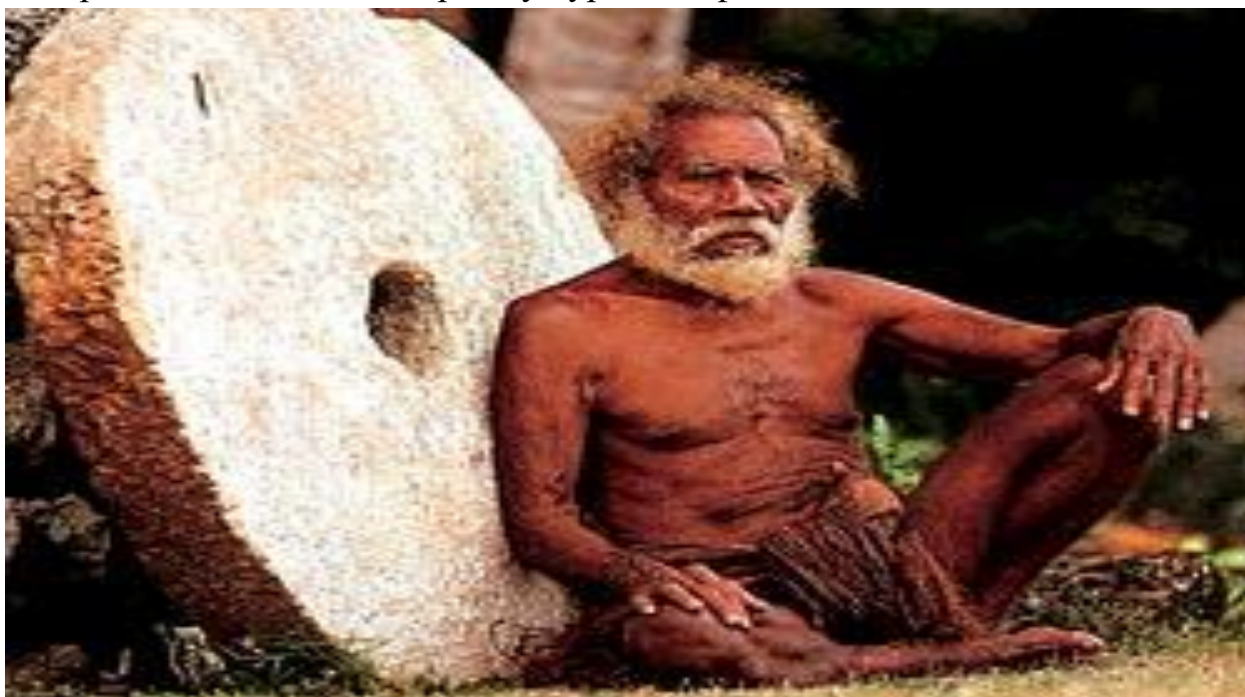
Масалан:

№	Қадимги қайси халқлар	пул вазифаси
1		хайвон
2		қимматли чиғаноқлар
3		фил суяги
4		буғдой
5		туз
6		тошчой
7		асал
8		мўйна ва мовут
9		хайвон териси
10		тегирмон тоши

Шунингдек, пул ўрнида.....

.....ҳам фойдаланишган.

Тегирмон тошидан ҳам қаерда пул ўринида фойдаланишган?



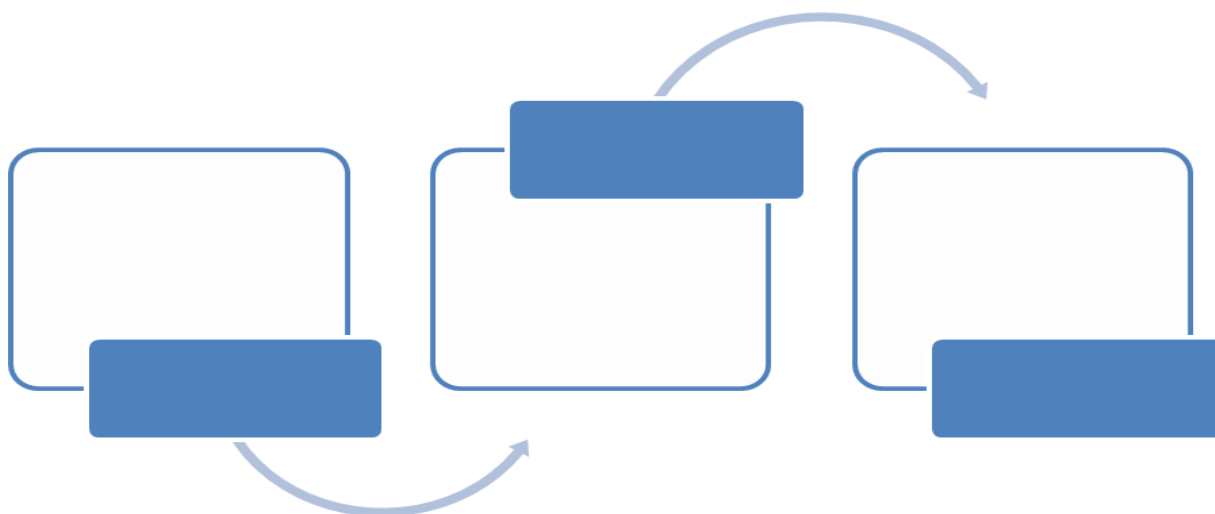
Аста - секинлик билан муомалага натурал пул сифатида,,,, каби металллар кириб келган.

Аммо, бора-бора улардан баъзиларигина алоҳида товар яъни пул бўлиб қолган.

Масалан:

<i>№</i>	<i>Халқлар</i>	<i>Металл жисимлар</i>
1	Немисларда	
2	Шарқда	
3	Мексикада	
4	Ҳинди-Хитойда	
5	Шимолий Америкада	
6	Африкада	
7	Комбоджада	

2-топширик. Пул турларининг ривожланишини тарифланг:



Танга пуллар.

3-топширик. Нуқталар ўрнини тўлдилинг.

Дунёда энг қадимий биринчи танга пуллар, (.....) ва милoddан аввалги VIII-VII асрларда муомалага киритилган.

4-топширик. Тўғри жавобни белгиланг

Ҳозирги ўзбек тилидаги “танга” сўзининг қадимги луғавий маъноси нимани англатади?

- А) “тамға”
- Б) “танга”
- В) “деньги”
- Г) “копейка”

5-топширик. Жавобингизги изоҳланг.

Танга пулларнинг афзалликлари билан бирга бир қатор **камчиликлари** ҳам бўлиб, улар нималардан иборат бўлган?

6-топширик. Нуқталар ўрнини тўлдилинг.

Танга лотинча **монета** бўлиб, унинг олд томони -, орқаси -..... ва кирраси -..... қандай номланган?



Маълумки, ҳар бир ҳукмдор тахтга ўтиргач, ўз номидан танга зарб қилдирган. Танганинг олд томонида ҳукмдорнинг расми ёки номи, айрим ҳолларда шиори, орқа томонида эса танганинг қиймати тасвирланган. Масалан, Амир Темур томонидан зарб қилинган тангаларда қандай белгилар ва сўзлар битилган?

Қоғоз пуллар

7-топширик. Жавобингизги изоҳланг.

Тарихий манбаларга кўра қоғоз пуллар дастлаб қаерларда ва қачон чиқарилган?.....

8-топширик. Жавобингизги изоҳланг.

Қоғоз пуллар деб -.....

9-топширик. Нотўғри жавобни белгиланг.

Қоғоз пулларнинг моҳияти нималардан иборат?

- А) Улар пул белгилари ҳисобланади ва одатда металлга айирбошланади.
- Б) Қоғоз пуллар муомалада вакиллик қийматига эга бўлади.
- В) Харид қилиш ва тўлов воситаси ролини бажаради.
- Г) Ҳақиқий қийматга эга бўлади.

10-топширик. Тўғри жавобни белгиланг

Қоғоз пуллар ким томонидан чиқарилади?

- А) Молия вазирлиги ёки Марказий банки
- Б) Вазирлар Маҳкамаси ёки Молия вазирлиги
- В) Олий Мажлис қонунчилик палатаси ва Марказий банки
- Г) Вазирлар Маҳкамаси ёки Марказий банки

11-топширик. Қоғоз пулларнинг камчилик ва ютуқларини белгиланг

камчиликлари	ютуқлари

Муомалага қоғоз пулларнинг чиқарилиши натижасида уларни қалбакилаштиришдан ҳимоялаш муаммоси пайдо бўлади.

(билиб қўйган яхши)

Абдуллажон номли “Ўзбектелефильм”даги лавхани эсланг.

100 000 СЎМЛИК ҚИЙМАТИГА ЭГА БЎЛГАН БАНКНОТАДАГИ ҲИМОЯ ЭЛЕМЕНТЛАРИ ТАСНИФИ ВА ЖОЙЛАШИШИ

БАНКНОТАНИНГ ОЛД ТОМОНИ

Оптик ўзгарувчан 3Д эффектли шўнгувчи ҳимоя ипи

Бронза рангдан яшил рангга ўзгарувчи бўртиб турувчи элемент

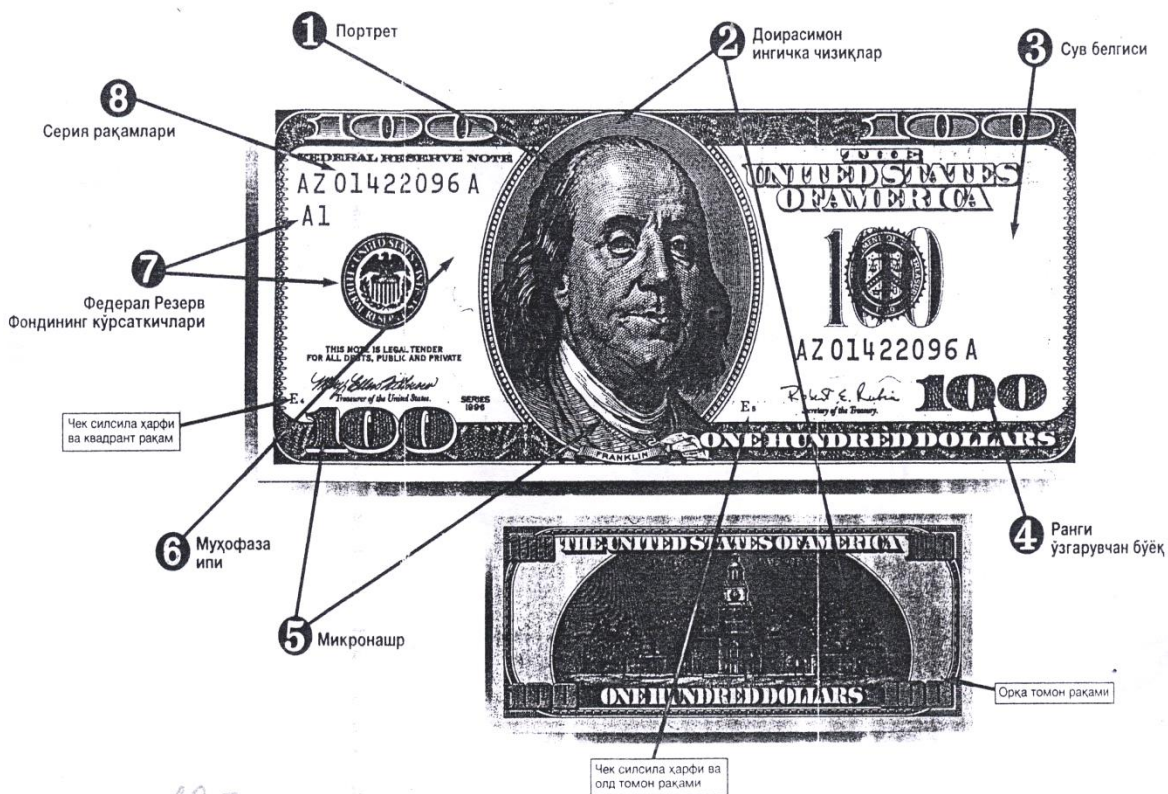
Мирзо Улугбек портрети ва "100 000" рақами кўринишидаги сув белгиси

қирмизи рангдан жигар рангга ўзгарувчи трафарет босма усули

Тилла рангдан қул рангга ўзгарувчи трафарет босма усули

Кўриш қобилияти суст бўлган инсонлар учун номинал қийматини шартли бўртма белгиси

Бўртиб турувчи тасвирлар



Кредит пуллар

12-топширик. Жавобингизги изоҳланг.

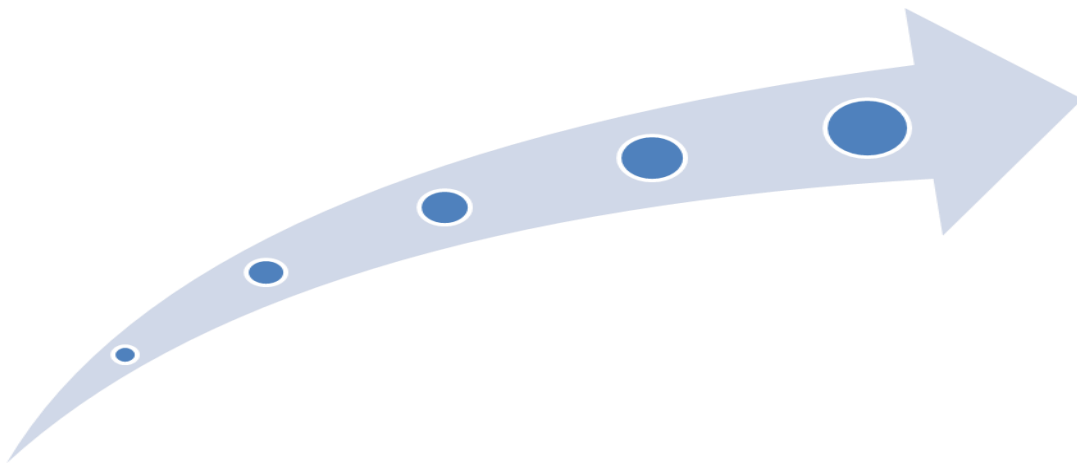
Кредит пуллар деб _____

13-топширик. Жавобингизги изоҳланг.

Кредит пуллар қоғоз пуллардан қандай фарқланади?

14-топширик. Жавобингизги изоҳланг.

Кредит пуллари қуйидагича ривожланиш йўлини босиб ўтган:
(батафсил ёритинг)



15-топширик. Вексел - Вечсел сўзидан олинган бўлиб, дастлаб
.... асрларда пайдо бўлган.

16-топширик. Жавобингизги изоҳланг.

Вексел-бу _____

17-топширик. Векселнинг қуйидаги турларига тарифлар беринг.

№	Векселнинг турлари	Турларига тариф
1	тижорат векселлари-	

	- оддий	
	- ўтказма трата	
2	молиявий вексел	
3	хазина вексели	
4	банк вексели	
5	муддатли вексел	
6	дўстона вексел	

18-топширик. Векселнинг ўзига хос хусусиятлари асосида аниқланг:

векселлар	Хусусиятлари
	(векселда битимнинг аниқ тури кўрсатилмаган);
	(нотариуснинг норозилик ҳақидаги далолатномани тузганидан кейин то мажбурловчи чораларни қўллашгача қарзнинг мажбурий равишда тўланиши)
	(векселнинг тўлов воситаси сифатида унинг орқа томонида бериш ҳақидаги ёзувни ёзиб (жиро ёки индоссамент) бошқа шахсларга берилиши. Бу вексел мажбуриятларининг ўзаро ҳисобга олиниш имкониятини яратади)

А) абстрактлик, Б) айланишлик, В) мунозарасизлик

19--топширик. Жавобингизги изоҳланг. Нуқталар ўрнини тўлдириг.

Банкнот –

Ким томонидан ва нима мақсадда чиқарилган?

Банкноталар дастлаб, чиқарилган бўлиб, у вақтда банкнотани,, мумкин бўлган.
Бугунга келиб,,
Бу банкноталар,,

20-топширик. *Нотўғри жавобни белгиланг ва хар бир тўғри жавобга изох беринг.*

Банкноталар эмиссияси қуйидаги каналлар орқали амалга оширилади:

- 1.Муомалага пул чиқариш
- 2.Хўжаликларни банк томонидан кредитлаш
- 3.Давлатни банклар томонидан кредитланиши
- 4.Расмий валюта резервлари ортиб бориши
- 5.Хориждан валютани норасмий қриб келиши

21-топширик. Нуқталар ўрнини тўлдириг. (*тарифлаб ўтинг*)

Чеклар—дастлаб, 1683 йилда Англияда қўлланила бошлаган, деб ёзилган. Ҳолбуки, Амир Темура давлат ичкарасида ва ташқарисидаги савдо ишига кенг йўл очиб берган ва.....,,

22-топширик. Жавобингизги изоҳланг. **Чек-бу**.....

23-топширик. *Нотўғри жавобни белгиланг ва хар бир тўғри жавобга изох беринг.*

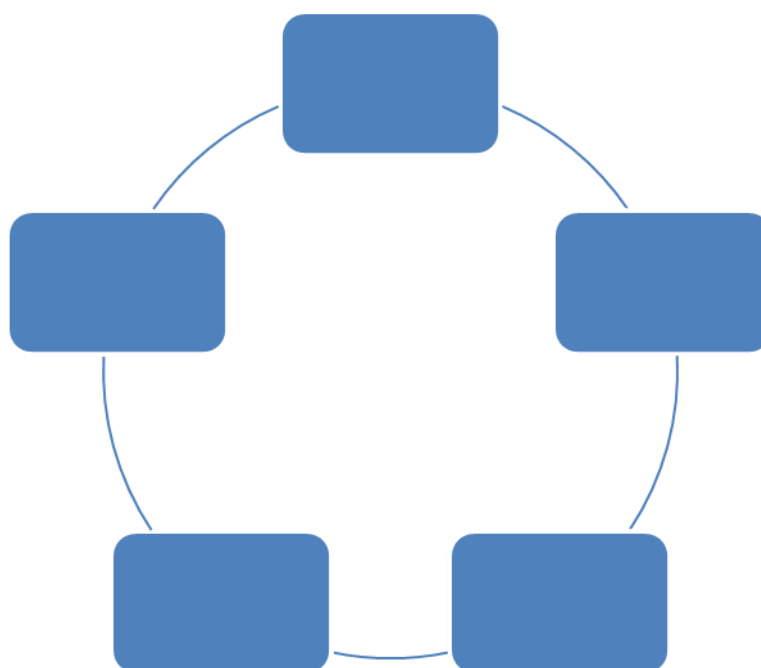
Пулнинг бир тури сифатида чек ўз характеристикасига эгадир.

- 1) банкда хисобрақамдан нақд пул олиш воситаси бўлиб хизмат қилади
- 2) товарлар сотиб блинаётга, қарзларни тўлаб узаётганда муомала ватўлов воситаси сифатида намоён бўлади

- 3) айланмада нақд пулларни сезиларли хажимда камайтирган холда нақд пулсиз ҳисоб китоблар инструменти ҳисобланади
- 4) фоизларда даромад олиш манбаи бўлиб ҳисобланади

24-топширик. Жавобингизги изоҳланг. *Чекларнинг ҳар бир шаклига тариф беринг*

Чекларнинг бир неча шакллари мавжуд:



25-топширик. Жавобингизги изоҳланг.

Кредит карточкаси – бу,

26-топширик. Жавобингизги изоҳланг.

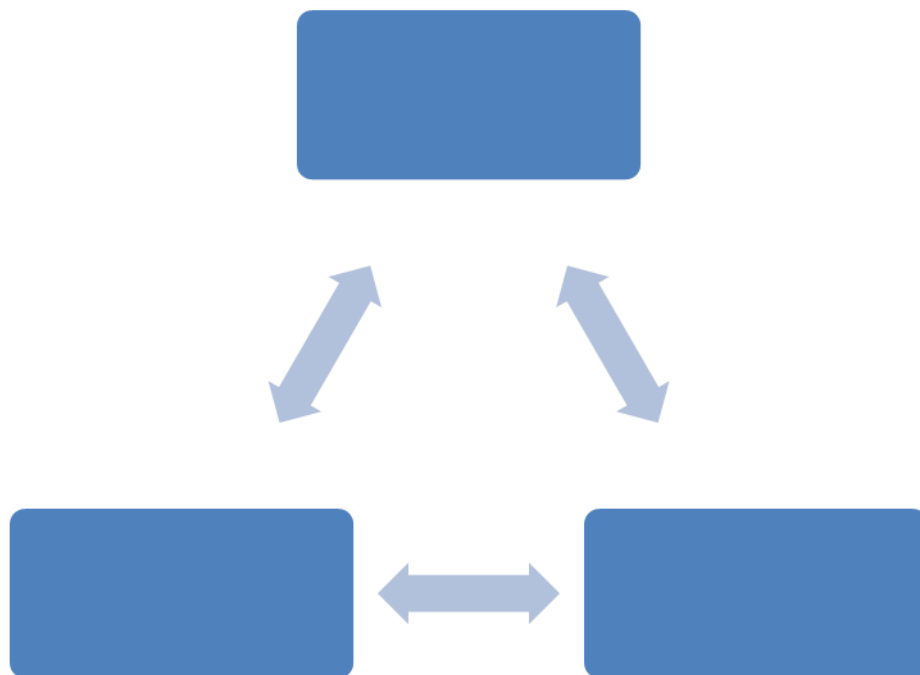
Электрон пул –,,

27-топширик. *Нотўғри жавобни белгиланг ва хар бир тўғри жавобга изох беринг.*

Пулнинг ана шундай янги тури бирқатор афзалликларга эга:

- 1) тўлов хужатларининг узатиш тезлигини ошиши;
- 2) банк бухгалтерия ўтказмаларига ишлов беришнинг соддалашуви;
- 3) тўлов хужатларини қайта ишлаш қиймати пасайиши;
- 4) банклараро ҳисобкитобларда бирқатор муаммоларни келтириб чиқаради.

Хозирги вақтда банклараро ҳисоб – китобларда пул маблағларини ўтказишнинг қуйидаги электрон тизимларидан фойдаланилади.



(электрон тизимларга тариф беринг)

Банклар фаолиятида электрон ҳисоблаш машиналарининг кўлланилиши электрон пуллардан (тўлов ва кредит) каротчкалардан фойланиш имкониятини берди.

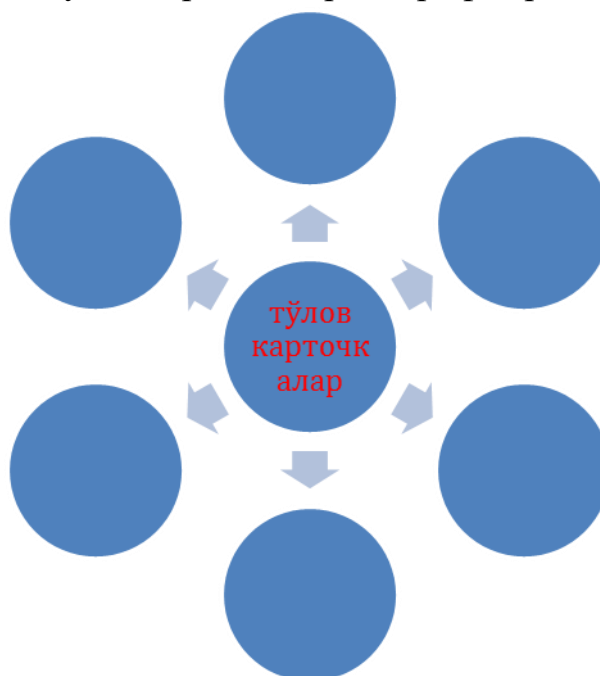
28-топширик. Жавобингизги изоҳланг.

Тўлов карточкаси – бу,

29-топширик. Жавобингизги изоҳланг.

Кредит карточкаси – бу,

Энг кенг тарқалган тўлов карточкаларга тариф беринг



Дунёдаги энг ғаройиб пуллар

Пул цивилизациямиз мавжудлигининг асоси саналади. Дунёда танга, қозғоз пул ва электрон пуллардан фойдаланмайдиганлар жуда кам. Пулни бойиши учун эмас, завқ учун тўплайдиган нумизматлар ҳам бўлади. Уларга қуйидаги энг ғаройиб пуллар жуда ёқини табиий. (Сиз ҳам қизиқасизми?)



«Юлдузлар жанги» қаҳрамонлари акс этган тангалар

Тинч океанидаги митти Ниуэ давлатида пул ишлаб топиш усуллари кам бўлгани сабаби уни ана шу йўл билан амалга оширишга қарор қилишди. Яъни “Юлдузлар жанги” фильми ишқибозлари учун коллекцион тангалар чиқаришди. Бу пулларда фильмдаги энг машхур қаҳрамонлар акс эттирилган. Ана шундай тангалардан бири 390 доллар туради.



Малика Диана акс эттирилган танга

Дунё Малика Дианани унинг гўзаллиги, эзгулиги ва очик кўнгиллиги учун яхши кўрарди. Кук оролларида ҳам уни жондан ортиқ кўришган, ҳатто Диана Спенсер фожиасининг ўн йиллигига бағишлаб танга ҳам чиқаришган.



QR-кодли тангалар

QR-кодлар тобора оммалашиб бормоқда. Бироз вақт илгари у фақат Японияда қўлланилар эди. Энди эса Нидерландияда QR-кодли илк тангалар чиқарилди. Кодда ушбу мамлакатнинг Молия вазирлиги сайтига ҳавола шифрланган.



Пластик пуллар

Бутун дунё нақд пуллар ўрнини босувчи пластик карталарга кўникди. Айрим мамлакатлар, масалан Канадада эса пластик пуллардан фойдаланилади! Бу купюраларга ишончли бўлиш ва узок муддат хизмат қилиш имконини беради.



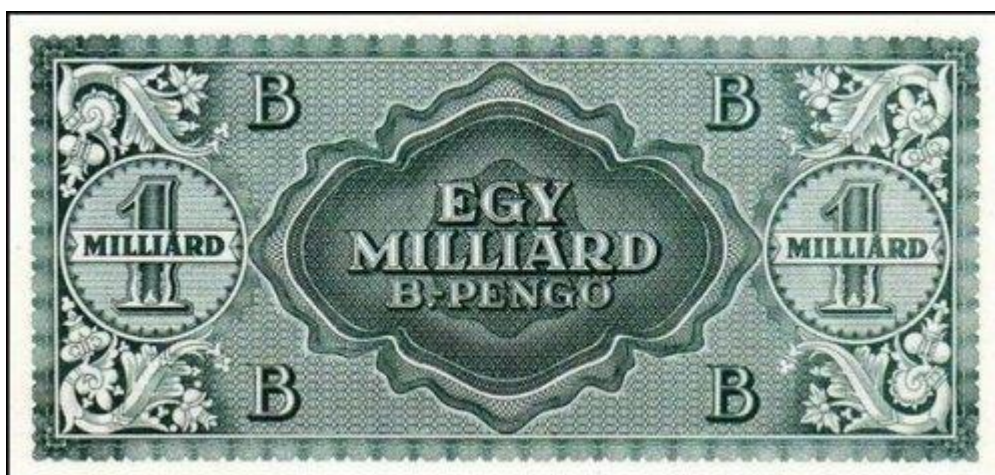
Йиғиладиган тангалар

ИКЕА ва LEGO маҳсулотлари намунаси дизайнер Мак Фунамизу (Mac Funamizu)да йиғиладиган тангалар яратиш иштиёқини оширди. Масалан, бундай бир долларли тангани тўртта қисмга 25 центдан ёки бир қисмини иккита 25 центдан 50 цент қилиб тақсимлаш мумкин.



Миллион долларли пул

Ҳозирда доллар банкноталарининг энг йирик номинали бу – 100. Бироқ ундан катта масалан, 200, 500, 1000 ва ҳатто 1000000 (миллион) номинали ҳам бўлган. Тўғри миллион долларлик номинал фақат сувенир кўринишда чиқарилган. Масалан, 1988 йилда миллион банкнотаси Халқаро миллионерлар клубига аъзолик чиптаси сифатида чиқарилган.



Банкнотанинг энг катта номинали

Номинали бўйича энг катта банкнота 1946 йилда Венгрияда урушдан кейинги инфляция ва деноминация вақтида чиқарилган. Унинг номинали секстиллион пенге (ўша вақтдаги венгер валютаси) яъни миллиард донна триллионга тенг бўлган (бир сонидан кейин йигирма битта ноль).



Нур таратувчи пуллар

Ҳар биримиз қоронғуда пул санаш мураккаблигини биламиз. Ана шу муаммонинг ечими сифатида қоронғуда ёнадиган Luminous Paper Money концепти ишлаб чиқилган. Бундай купюранинг ҳар бир номинали пулнинг рангига қараб нур таратиши мумкин.



Ҳажмли пуллар

Сомалида текис тангаларга ишонишмайди шекилли. Шунинг учун учбурчак, шар ва куб шаклидаги пуллар чиқарилган.



Банкнота-бино

Литванинг Каунас шаҳридаги Easy Office офис марказини дунёдаги энг ғаройиб банкнота деб аташ мумкин бўлса керак. У мавжуд бўлмаган минг лит купюраси кўринишида!

Қизиқарли маълумотлар бўлса бойитинг!

5-мавзу: ПУЛ АЙЛАНМАСИ ВА УНИНГ ТАРКИБИ

Режа:

1. Пул айланиши тушунчаси, унинг асосий шакллари ва структураси.
2. Нақд пул айланиши ва унинг фаолият этиши соҳалари.
3. Нақд пулсиз ҳисоб-китоблар тушунчаси, уларни жорий этиши зарурати ва афзалликлари.

Асосий тушунчалар: Пул айланиши, нақд пуллар, нақд пулсиз, саррофлар, пул массаси, пул массасини характерловчи кўрсаткичлар, пулни сотиб олиш қобиляти, кредит тури, пул эмиссияси, пул обороти

1. Пул айланиши тушунчаси, унинг асосий шакллари ва структураси

1-топширик. жавобларни тўғри жойлаштиринг (Пул-тўлов айланмаси. Пул айланиши. Тўлов айланмаси. Пул муомаласи)

.....– бу пулларнинг мамлакатнинг ички иқтисодий айланиши, ташқи иқтисодий алоқалар тизимидаги, товарлар ва хизматларнинг сотилишига, шунингдек, уй хўжалигидаги товарсиз тўловларга хизмат кўрсатадиган нақд пуллик ва нақд пулсиз шакллардаги ҳаракатидир.

..... - маълум бир мамлакатда мавжуд бўлган тўлов воситаларининг узлуксиз ҳаракатланиш жараёнидир. (Тўлов айланмасида пул маблағларидан ташқари тўлов воситалари: векслар, чеклар, депозит сертификатлар ҳаракати ҳам қиради)

.....- нақд пуллик ва нақд пулсиз шакллардаги пул белгиларининг узлуксиз ҳаракат жараёнидир.

..... – пул айланмасининг нақд айланма ёки нақдсиз айланма эканлигидан қатъй назар пуллар тўлов воситаси сифатида ишлаб турадиган қисми тушунилади.

2-топширик. *жавобларни ўринли жойлаштиринг*

1. Жисмоний шахслар ўртасидаги ҳаракат.
2. Банклар ва молия институтлари ўртасидаги ҳарака.
3. Фирмалар, ташкилотлар ва аҳоли ўртасидаги ҳаракат.
4. Молия институтлари ва аҳоли ўртасидаги ҳаракат.
5. Банклар ва аҳоли ўртасидаги ҳаракат.
6. Банклар, фирмалар ва ташкилотлар ўртасидаги ҳаракат.
7. Фирмалар ва ташкилотлар ўртасидаги ҳаракат.
8. Пул маблағларининг тижорат банклари ўртасидаги ҳаракати.
9. Маблағларнинг марказий банк билан тижорат банклари ўртасидаги ҳаракати.

1.....
..... Бундай ҳаракат пул маблағлари эмиссияси жараёнлари ва тижорат банклари маблағларининг Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг мажбурий захиралаш фондига кўчирилиши билан боғлиқ. Тижорат банкларининг кредитлаш жараёнлари муносабати билан пул маблағларининг кўчирилишини ҳам шунга киритиш мумкин;

2..... Бу ҳолда ушбу банкларнинг миждозларига хизмат кўрсатиш билан боғлиқ пул кўчиришлар ёки тижорат банкларининг ўзаро кредитлашлари назарда тутилади;

3..... Пул маблағларининг ушбу иктисодий субъектлар ўртасидаги ҳаракати товарлар айланиши ва бундай товарлар айланишидаги, шунингдек, ўзаро талабларни ҳисобга олишдаги ҳақ тўлаш жараёнлари билан боғлиқ;

4.Пул маблағларининг ушбу субъектлар ўртасидаги ҳаракати асосан кредитлаш ва қарз мажбуриятларини ҳисобга олиш операциялари, шунингдек, пул маблағларини сақлаш ва кўчиришга доир операциялар билан боғлиқ;

5. Пул маблағлари истеъмолчилик кредитини бериш ва пул маблағларининг аҳолининг даромадларини сақлаш ва кўпайтириш мақсадларидаги ҳаракатига доир фаол жараён сабабли кўчирилади;

6. Пуллар ҳаракатининг бу йўли маблағларнинг товар айланиши операцияларига ҳақ тўлаш ва уй хўжалиқларининг ходимлар меҳнатига ҳақ тўлаши муносабати билан кўчиб юришидан иборат бўлади;

7. Пул маблағларининг ушбу иқтисодий муносабатлар субъектлари ўртасидаги ҳаракати ўзаро кредитлаш операциялари ва иқтисодий фойда олишга ёки учинчи субъектларнинг муайян операцияларини расмийлаштиришга ёрдам берувчи бошқа молиявий ҳаракатлар доирасида амалга оширилади;

8. Пул маблағларининг бу ҳолдаги ҳаракати аҳолининг, одатда, ўз даромадларини кўпайтириш мақсадида муайян молия операцияларини бажариши билан боғлиқ;

9. Пул маблағлари ҳаракатининг бу йўли кезнг сезилмайдиган, лекин пул маблағларининг қайта тақсимланиши тизимидаги энг муҳим йўллардан бири ҳисобланади, чунки у маблағларнинг аҳоли ўртасида кўчиб юришидан иборат. Одатда, бундай кўчиб юришнинг мақсади маиший масалаларни ҳал этиш ва ўз оиласи аъзолари фаровонлигининг муайян даражасини тутиб туришдир.

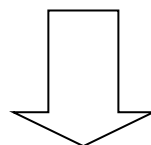
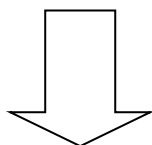
3-топширик. Пул обороти жараёнида иштирок этувчи пул маблағларининг икки шакли мавжуд: (уларни аниқланг)

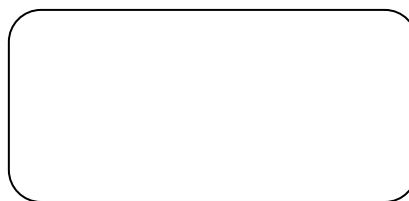
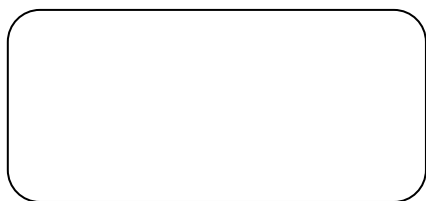
Актив пул маблағлари	
Пассив пул маблағлари	

А) Банклардаги жорий, жамғарма ва муддатли депозит хисобрақамларидаги маблағлар, ахолининг уйларида сақланаётган маблағлар, банкларнинг “Ностро” вакиллик хисобрақамларидаги қолдиқлари ва бошқа ҳаракатсиз турган пул маблағлари киради.

Б) Бу бевосита муомала жараёнидаги пуллардир. Улар банклар томонидан берилган кредитлар, турли шаклдаги мулкларга, шу жумладан, қимматли қоғозларга, кўчмас мулк объектларига қилинган инвестициялар, тўланган солиқлар, Давлат бюджетининг харажатлари киради.

4-топширик. Пул айланиши икки шаклда, яъни иштирокида ва шаклида амалга оширилади: (нуқталар ўрнини ёзиб, чизмани тўлдиринг)





5-топширик. Жавобингизни изоҳланг.

Пул айланиш структураси –бу..

6-топширик. Жадвал маълумотлари асосида пул айланиш салмоғи структурасини аниқланг.

Жадвал-

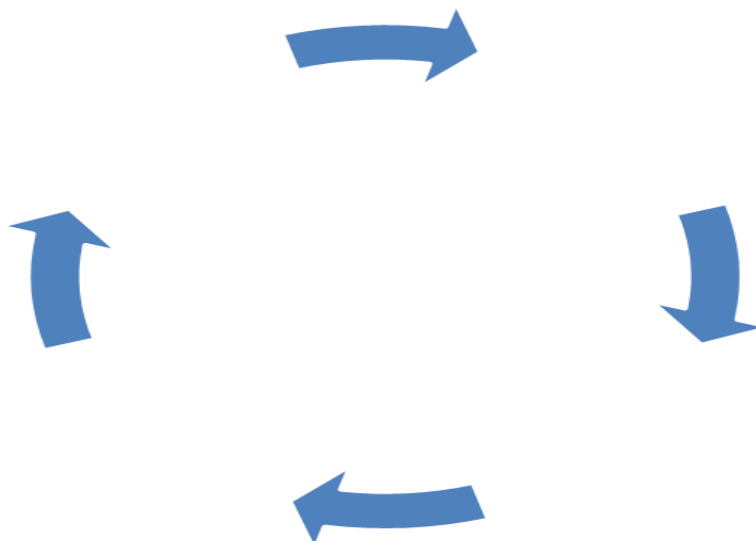
Йиллар	Жами пул маблағлари	Нақд пулсиз пул харакати	Нақд пул харакати	Нақд пулсиз пул харакатининг салмоғи %	Нақд пул харакатининг салмоғи %
2018					
2017					
2016					
2015					
2014					
2013					
2012					
2011					

Нақд пул айланиши ва унинг фаолият этиш соҳалари.

7-топширик. Нукталар ўрнини тўлдириг.

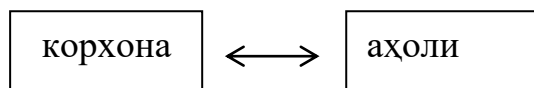
Нақд пул айланиши деганда, маълум даврда нақд пуллар воситасида амалга оширилган барча тўловлар йиғиндиси тушунилади. Бу тўловларёкиорқали амалга оширилади.

8-топширик. Нақд пуллар харакатини чизмада ифодаланг

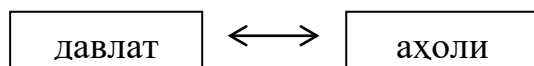


9-топширик. Нақд пул айланишининг ҳолатларини амалга ошириш жараёнларини ёритинг:

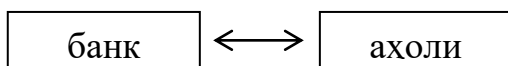
- Корхоналар, ташкилотлар, муассасалар билан аҳоли ўртасида
.....
.....



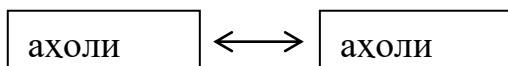
- Давлат муассасалари билан аҳоли ўртасида.....
.....



- Банк тизими билан аҳоли ўртасида.....
.....



- Аҳолининг турли қатламлари ўртасида.....
.....:

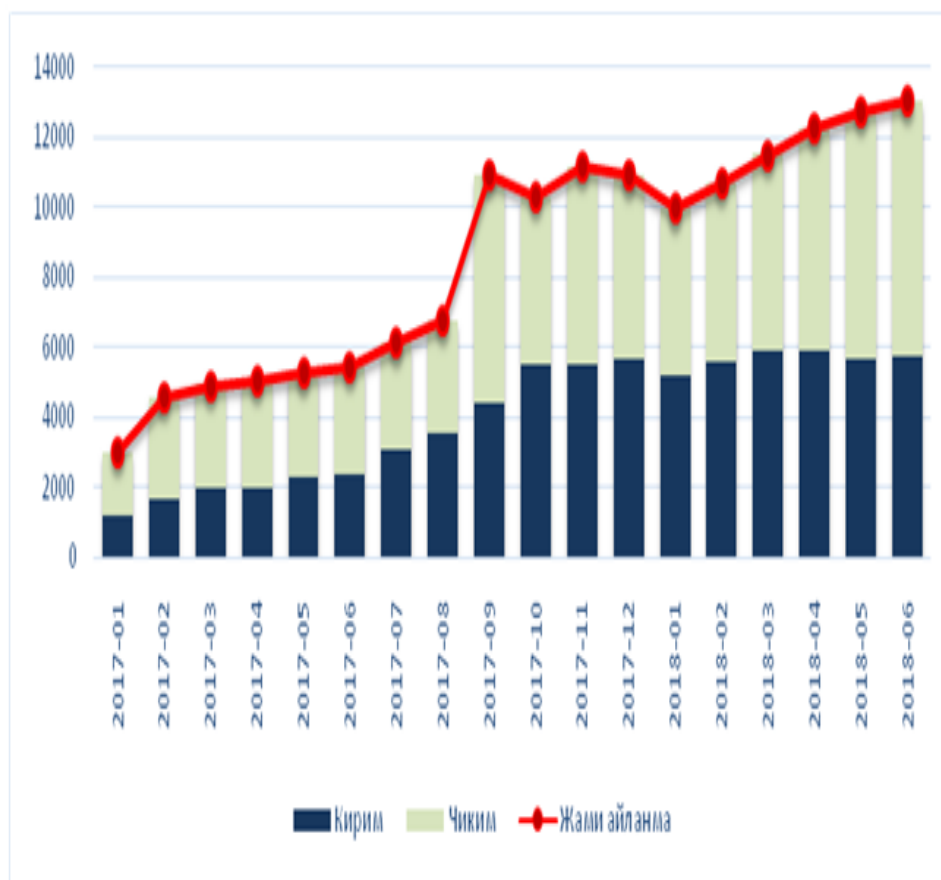


10-топширик. Аҳоли қўлидаги нақд пулларни қандай тартибга солиш мумкин:

(ўзингизни таклифларингизни ҳам киритинг)

Банк кассалари орқали амалга оширилган нақд пул айланмалари ҳажми (млрд. сўмда)

Маълумот учун.



11-топширик. *тўғри жавобни белгиланг.*

Пул айланиши қандай шаклда амалга ошади

А) Нақд ва нақд пулсиз шаклда

В) Фақат нақд пул шаклида

Б) Фақат нақд пулсиз шаклида

Г) Кредит пуллар шаклида

Пул айланиш структураси дейилади.

А) Пул айланиш шакларининг салмоғи

Б) Актип пул маблағлари

В)Пассив пул маблағлари

Г)Товар пул муносабатлари

Нақд пул айланишида пулнинг қайси функцияси амалга ошади

А)Пулнинг муомала функцияси

Б) Пулнинг тўлов функцияси

В) Пулнинг қиймат ўлчови функцияси

Г) Пулнинг жахон пули функцияси

12-топширик. *(нотўғри жавобни анқланг)*

Нақд пулсиз ҳисоб - китоблар деганда

А)Пул маблағларининг банкдаги бир ҳисоб рақамидан бошқа ҳисоб рақамига нақд пул иштирокисиз, фақат ҳужжатлар асосида ўтказиш

Б) Пул маблағлари товар сотиб олувчининг банкдаги ҳисоб рақамидан товар етказиб берувчининг ҳисоб рақамига ўтказиш.

В)Биринчи ҳисоб рақамидаги маблағлар камайтиради, иккинчисидаги эса кўпайтиради.

Г)Жорхона, ташкилот кассаларидаги пул маблағларини назорат қилиш

Нақд пулсиз ҳисоб-китоблар пулнинг қайси вазифасидан келиб чиқан?

А)Тўлов воситаси вазифасидан келиб чиқади

Б) Муомала вазифасидан келиб чиқади

В) Қиймат ўлчови вазифасидан келиб чиқади

Г) Жамғарма тўплаш вазифасидан келиб чиқади

Ҳозирги банкирларнинг ўтмишдаги касбдошлари бўлмиш саррофлар пулнинг қандай операцияларини амалга оширганлар?

А) Пул алмаштириш

Б) Пул сақлаш

В) Нақд пулсиз ҳисоб- китоблар.

Г) Пул зарб қилиш

13-топширик. Нақд пулсиз ҳисоб - китоблар амалга ошириладиган жараёнларни ўринли жойлаштиринг:

1.корхоналар, ташкилотлар ва хўжаликлар ўртасидаги
.....

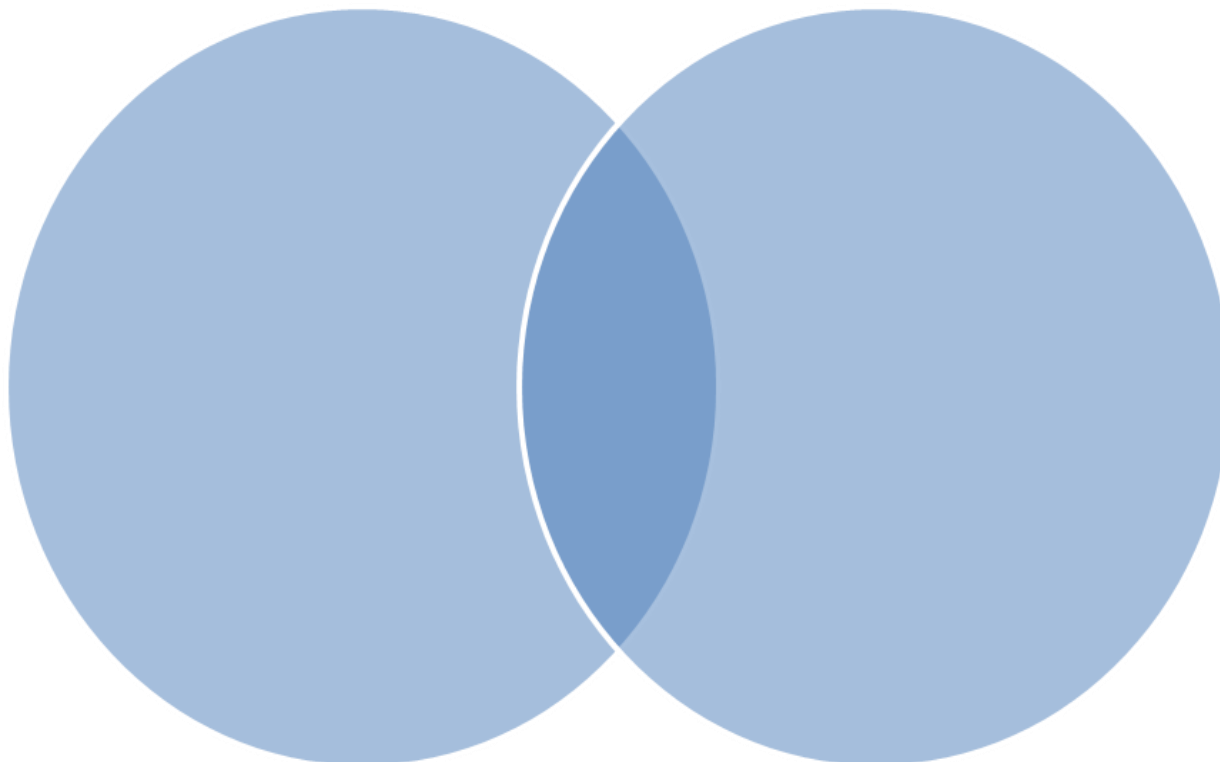
2.корхоналар, ташкилотлар ва хўжаликлар билан давлат муассасалари ўртасида

3.корхона, ташкилотлар ва хўжаликлар билан банклар ўртасида
.....

4.корхоналар, ташкилотлар ва хўжаликлар билан фуқаролар ўртасида
.....

№	Амалга ошириладиган жараёнлар
1	солиқларни тўлашда, бюджетдан маблағларни олишда;
2	етказиб берилган товарлар ва кўрсатилган хизматлар учун ҳақ тўланганда;
3	товарлар сотиб олишда, кўрсатилган хизматларга ҳақ тўлашда;
4	кредитлар олиш ва қайтаришда, фоизларни тўлашда, депозитлар қўйиш ва олишда;

14-топширик. Венна диаграммаси орқали нақд ва нақд пулсиз пул айланишининг ўхшаш ва фарқли жihatларини аниқланг.



Мавзунини мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Пул айланиши ҳақида тушунча беринг?
2. Пул айланишининг асосий шакллари?
3. Пул айланиш структурасини таҳлил қилиб боришдан мақсад нимада?
4. Нақд пуллар ҳаракати қаердан бошланади ва қандай ҳаракатланади?
5. Нақд пул айланишида пулнинг қайси вазифаси амалга оширилади?
6. Аҳоли қўлидаги нақд пулларни қандай йўллар билан тартибга солиш мумкин?
7. Нақд пулсиз пул айланишида пулнинг қайси вазифаси амалга оширилади?
8. Нақд пулсиз пуллар пулнинг қайси тўлов воситалари орқали амалга оширилади?
9. Нақд пулсиз ҳисоб-китоблар нақд пул муомаласига нисбаттан қандай афзалликларга эга?
10. Нақд пулсиз ҳисоб-китоблар қандай асосий тамойиллар (принциплар) асосида ташкил этилади?

6-мавзу: ПУЛ МАССАСИ ВА ПУЛ АГРЕГАТЛАРИ

Режа:

1. Пул муомаласи қонуни ва унинг моҳияти.
2. Пул массаси ва унинг таркибий қисмлари.
3. Пул муомаласини тартибга солиш усуллари.

Асосий тушунчалар: пул муомаласи, пул эмиссияси, пул массаси, пул агрегатлари, квази пуллар, мажбурий резерв, очиқ бозор, кайта молиялаш

1. Пул муомаласи қонуни ва унинг моҳияти.

1-топширик. Жавобингизни изоҳланг.

Пул муомаласи – бу.....

2-топширик. тўғри жавобни белгиланг.

Ҳар бир мамлакатда қанча миқдордаги пул айланиб туради?

- А) Иқтисодиётининг ҳолатига қараб
- Б) Аҳолисининг сонига қараб
- В) Географик жойлашувига қараб
- Г) Бозор иқтисодиётига қараб

Пул эмиссияси деб нимага айтилади?

- А) Муомалага пул чиқариш
- Б) Ҳақиқий пулларни муомалага чиқариш
- В) Қоғоз пулларни муомалага чиқариш
- Г) Танга пулларни муомалага чиқариш



**сотиладиган товарлар
ва хизматлар
нархининг жами
суммасига тўғри**



**пул айланиш
тезлигига эса тескари
мутаносибдир**

6-топширик. *нотўғри жавобни белгиланг*

Пулнинг массасини тахлил қилиб борилишини талаби нимада.

- А) Кредит пулларнинг ривожланиб кетиши
- Б) Накд пулларнинг муомаладан сиқиб чиқарилиши
- В) Давлатларнинг ролини ошиб бориши
- Г) Пул массасининг ошиб бориши

7-топширик. *Фикрингизни изоҳланг.*

ХІХ асрнинг юзинчи йилларида пул массаси конунларига пулнинг қандай ўзгаришлари таъсир этган	ХХ-ХХІ асрларда пул массаси конунларига пулнинг қандай ўзгаришлари таъсир этган

8-топширик. Чизмани тўлдилинг. Пул массаси тижорат банклари тизимидаги пул базасининг ошиши натижасида вужудга келади ва қандай таркибдан иборат бўлади?



9-топширик. Чизмани тўлдилинг. Пул массаси, қандай пул маблағларнинг ялпи хажмини ўзида ифода этади?



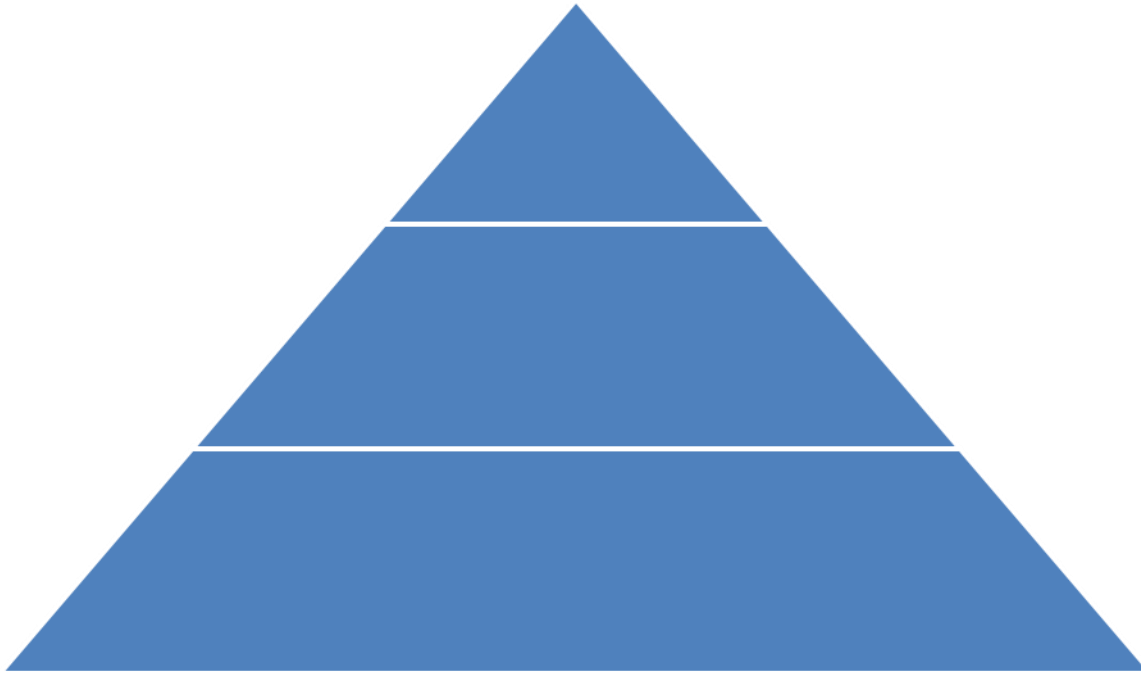
10-топширик. Чизмани тўлдириш

$M0 =$	
$M1 = M0 +$	
$M2 = M1 +$	
$M3 = M2 +$	
$M4 = M3 +$	
$M5 = M4 +$	

3. Пул муомаласини тартибга солиш усуллари

11-топширик. Чизмани тўлдириш.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан пул муомаласини тартибга солишда қандай усуллардан фойдаланилади?



12-топширик. *нотўғри жавобни белгиланг.*

Пул базаси, қандай захиралардан иборат бўлади.

- А) Муомаладаги нақд пуллардан
- Б) Марказий банкдаги мажбурий захиралардан
- В) Марказий банкдаги мажбурий бўлмаган захиралардан
- Г) Олтин валюта захираларидан

Мавзунини мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Пул эмиссияси деб нимага айтилади ва у билан ким шуғулланади?
2. Муомалага қанча пул талаб қилинади?
3. Пул айланиш тезлиги деб нимага айтилади?
4. Пул муомаласи қонунига қура муомала учун зарур пулнинг тугри ва мутаносиблиги нимада?
5. Пул массаси деб нимага айтилади?

7-мавзу: ПУЛ ТИЗИМИ: МАЗМУНИ, ТУРЛАРИ ВА ЭЛЕМЕНТЛАРИ

Режа:

1. Пул тизими тушунчаси ва унинг турлари.
2. Пул тизимининг таркибий қисмлари.
3. Ўзбекистон Республикаси пул тизими ва унинг ўзига хос хусусиятлари.

Асосий тушунчалар: Пул тизими, монометаллизм, биметаллизм, пул бирлиги, бахолар масштаби, пул белгилари, эмиссия тизими, эмитент банк.

1. Пул тизими тушунчаси ва унинг турлари.

1-топширик. Жавобингизни изоҳланг.

Пул тизими - бу.....

2-топширик. нотўғри жавобни белгиланг.

Пул тизими қайси даврларда шакилланган?

- А) XVI–XVII асрларда
- Б) Давлат хоқимияти мустақмаланишида
- В) Миллий бозорлар шакилланишида
- Г) Таррақиёт жараёнида

3-топширик. нуқталар ўрнини тўлдилинг

Пул тизимининг турлари пуллар қайси шакилда ишлашига боғлиқ бўлади:

Шу муносабат билан пул тизимининг икки тури алоҳида ажралиб туради:

1) Металистик муомала пул тизими,
.....
.....
.....(тариф беринг)

2) Кредит ва қоғоз пуллар тизими,
.....
.....(тариф беринг)

4-топширик. Жавобингизни изоҳланг.

Монометалл пул тизими – бу.....

5-топширик. Жавобингизни изоҳланг.

Биметалл пул тизими – бу.....

6-топширик. Жавобингизни изоҳланг.

Кредит ва қоғоз пуллар муомалада бўлган пул тизими.

7-топширик. *тўзри жавобни белгиланг.*

Мамлакат Марказий банки томонидан муомалага чиқарилган нималар миллий пул бирлигига айланган.

- А) банкнотлар
- Б) чеклар
- В) векселлар
- Г) депозит сертификатлар

Кредит ва қоғоз пуллар муомалада бўлган пул тизими ҳозирги даврда қаерларда амал қилмоқда.

- А) барча мамлакатларда
- Б) АҚШда
- В) Европа итифоқи мамлакатларида
- Г) МДХ

Бугунги пул тизими қачон вужудга келган?

- А) 1929-1933 йиллардаги жаҳон иқтисодий танглиги натижасида
- Б) 1914 йил биринчи жаҳон уруши даврида
- В) 1941 йил иккинчи жаҳон уруши даврида
- Г) 2008 йил жаҳон молиявий иқтисоди инқирози натижасида

8-топширик. *нуқталар ўрнига тўзри жавобни қўйинг (Чеклар, нақд пуллар, нақд пулсиз ҳисоб китоблар, тангалар, қимматли қоғозлар)*

Пул муомаласида -..... устун бўлган.

1. Пул тизимининг таркибий қисмлари

9-топширик. *Тузри жавобни белгиланг*

Пул тизимидаги қайси иқтисодий тушунча ҳозирги вақтда ўз моҳиятини йўқотган?

- а) пул бирлиги
- б) баҳолар масштаби
- в) тўлов кучига эга бўлган нақд пул белгилари
- г) пул эмиссияси тизими
- д) пул муомаласини тартибга солувчи давлат муассаси

10-топширик. Жавобингизни изоҳланг.

Пул бирлиги – бу.....

11-топширик. Кўпинча пул бирлиги майда бўлинувчи қисмларга ажралади, мисоллар келтиринг:

- АҚШ да –
- Буюк Британияда –
- Ҳиндистонда –
- Россияда –

Илова* Дунё мамлакатларининг пул бирликлари.

12-топширик. Бир қатор мустақил давлатлар биргаликда бир хил пул бирликларидан фойдаланишмоқда. Мисоллар келтиринг:

13-топширик. Жавобингизни изоҳланг.

Баҳолар масштаби – бу.....

14-топширик. *Тўғри жавобни белгиланг*

Баҳолар масштаби қачон бекор қилинди?

А)1976 йилда

Б)1961 йилда

В)1941 йилда

Г)1914 йилда

15-топширик. *нуқталар ўрнига тўғри жавобни қўйинг (тижорат банк, эмитент банк, инвестицион банк, хусусий банк)*

Муомалага пул белгиларини чиқарувчи банк дейилади.

3. Ўзбекистон Республикаси пул тизими ва унинг ўзига хос хусусиятлари

16-топширик. *Тўғри жавобни белгиланг*

Ўзбекистонда Мустақил пул тизими ташкил топишининг I-босқичи қачон амалга оширилди?+

А)1993 йилдан бошлаб

Б)1994 йил 1 июлдан бошлаб

В)1991 йил 1 сентябрдан бошлаб

Г)1995йил 25 декабрдан бошлаб

Ўзбекистонда Мустақил пул тизими ташкил топишининг II-босқичи қачон амалга оширилди?

А)1994 йил 1 июлдан бошлаб

Б) 1993 йилдан бошлаб

В) 1996 йил 25 апрелдан бошлаб

Г) 1995йил 25 декабрдан бошлаб

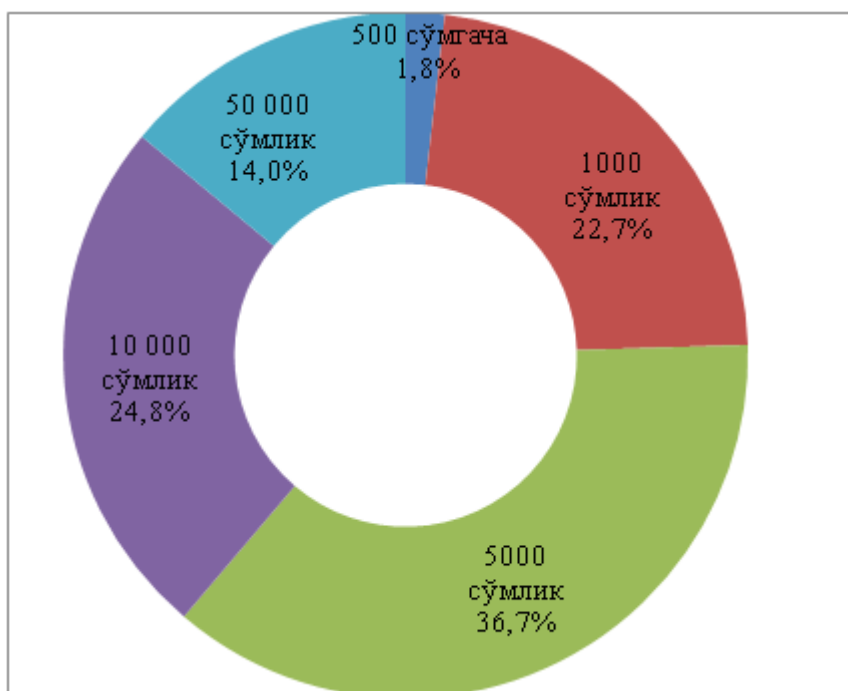
Жорий йилнинг I ярмида муомалага чиқарилган нақд пуллар асосан йирик номиналдаги банкнотлар орқали амалга оширилди.

1-расм

Маълумот учун.

Муомалага чиқарилган банкнотлар улуши
(банкноталар жами сонига нисбатан)

2018 йил 1 январь ҳолатига



17-топширик. Саволга жавоб беринг

Марказий банк ҳузурида унинг бош функцияларидан бири бўлган пул эмиссияси сиёсатини амалга ошириш учун зарур бўлган муҳим қандай ёрдамчи корхоналар ташкил этилган?

Мавзуни мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Пул тизими деб нимага айтилади?
2. Метал тангалар муомалада булган пул тизимида тангалар неча хил металллардан зарб килинган?
3. Кредит ва қоғоз пуллар муомалада бўлган пул тизими даврида нима ўзгарган?
4. Пул тизимининг таркибий қисмлари нималардан иборат?
5. Пул бирлиги деб нимага айтилади?
6. Баҳолар масштаби нима сабабдан ўз иқтисодий моҳиятини йўқотган?
7. Тўлов кучига эга булган пул белгиларига нималар киради?
8. Эмиссия тизими деб нимага айтилади ва у билан ким шуғулланади?
9. Ўзбекистон Республикасида пул тизими неча босқичдан иборат?
10. Марказий банк эмиссия сиёсатини амалга оширишга кўмаклашадиган қандай корхоналар фаолият юритади?

8-мавзу: ИНФЛЯЦИЯ ВА УНГА ҚАРШИ КЎРАШИШ ЙЎЛЛАРИ

Режа:

- 1.Инфляциянинг моҳияти ва келиб чиқиш сабаблари.
- 2.Инфляция турлари.
- 3.Инфляциянинг оқибатлари, унинг аҳоли турмуш даражасига, иқтисодиётга ва банк тизимига таъсири.
- 4.Инфляцияни тизгинлаш борасида амалга ошириладиган тадбирлар.

Асосий тушунчалар: инфляция, талаб инфляцияси, таклиф инфляцияси, ўрмаловчи инфляция, сузувчи инфляция, югурувчи инфляция, товарлар тақчиллиги, пул ислохоти, валюта курслари

1.Инфляциянинг моҳияти ва келиб чиқиш сабаблари

1-топширик. *Тарифини изохланг. Инфляция-бу.....*

2-топширик. *Изох беринг*

Инфляция шароитида қуйидагилар рўй беради

3-топширик. нуқталар ўрнига тўғри жавобни қўйинг

“Инфляция” атамаси илк бор 1861-1865

йиллардаги Фуқаролар уруши даврида қўлланилган?

- А) Шимолий Америкада
- Б) Европа мамлакатларида
- В) Осиё мамлакатларида
- Г) Африка мамлакатларида

4-топширик. нотўғри жавобни аниқланг

Инфляция баҳоларнинг ўсишидан ташқари яна қуйидагиларда намоён бўлади:

- А) валюта курсларининг ўзгариши;
- Б) кредит бериш шартларининг қимматлашуви ва муддатларининг қисқариши;
- В) кундалик ҳаётий эҳтиёж молларидан иборат истеъмол савати

баҳосининг ўсиши.

- Г) товарлар сифатининг яхшиланиши

5-топширик. Инфляция қандай сабаблардан келиб чиқади?

(сабабларини тўлиқ баён этинг)

1. Давлат ўз харажатларини ўз даромадлари ҳисобидан қоплай олмай қолган шароитда, Ишлаб чиқаришнинг қисқариши.

2. Мамлакатда четдан келтирилган (импорт) товарлар нархининг кўтарилиши.

3. Кредитнинг ҳаддан ташқари ривожланиб кетиши.

Кейнсчилар инфляциянинг сабаби тўлиқ бандлик шароитида ялпи талабнинг ўсишидан иборат деб билишади.

Неоклассик ёндошувга биноан инфляциянинг сабаби ишлаб чиқариш харажатларининг кўпайишидан иборат.

6-топширик. *нотўғри жавобни аниқланг*

Инфляцияни аниқлашда қуйидаги кўрсаткичлардан фойдаланилади: ()

- А) ЯИМ дефлятори;
- Б) истеъмол нархлар индекси;
- В) улгуржи нархлар индекси.
- Г) ЯИМ ўсиши

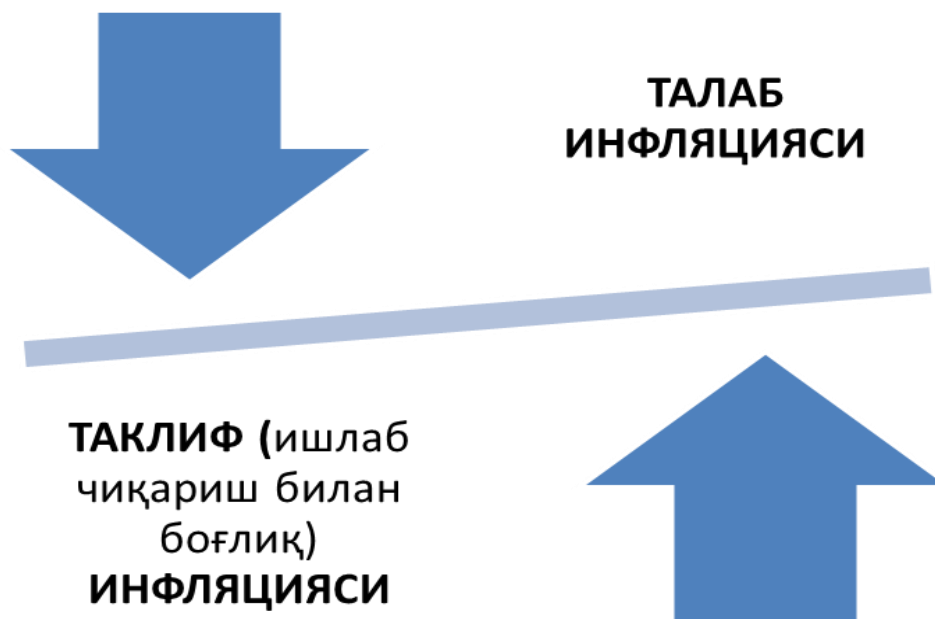
7-топширик. *Классикларнинг таклифларини ўринли жойлаштиринг.*

Кейнсчилар инфляцияга томонидан, неоклассиклар эсатомонидан ёндошишади.

Таклиф, Талаб

2. Инфляция турлари

Инфляциянинг келиб чиқиш сабабларига кўра унинг икки тоифасини кўрсатиш мумкин:



8-топширик. *Тариф беринг. Талаб инфляцияси-бу.....*

9-топширик. *Тариф беринг. Таклиф инфляцияси-бу.....*

10 -топширик. **Талаб** ва **Таклиф** инфляциясининг юзага келиш сабабларини аниқланг.

<u>№</u>	<u>белгилар</u>	<u>юзага келиш сабабларини</u>
----------	-----------------	--------------------------------

<u>1</u>		ҳарбий харажатларнинг ўсиши ва иқтисодиётнинг милитарлашуви
<u>2</u>		ҳар хил жараёнлар ва таркибий ўзгаришлар туфайли меҳнат унумдорлигининг пасайиши натижасида маҳсулот ишлаб чиқаришга кетган харажатлар ошади.
<u>3</u>		давлат қарзларининг ўсиши ва бюджет тақчиллигининг мавжудлиги
<u>4</u>		ҳалқ хўжалигига ортиқча кредитлар бериш натижасида муомалада кредит билан боғлиқ муомала воситалари юзага келади.
<u>5</u>		ҳар хил янги хизмат турлари пайдо бўлади, кам меҳнат унумдорлигида юқори иш ҳақи олишга имконият туғилади.
<u>6</u>		чет эл валютасининг мамлакатга кириб келиши ва унинг миллий валютага алмашинуви натижасида, муомалада пул массаси ортиб боради, миллий пулга нисбатан чет эл валютасининг қадри ошади
<u>7</u>		аҳолини ижтимоий жиҳатдан ҳимоялаш мақсадида иш ҳақининг ошиши, товарлар баҳосининг ошишига олиб келади ва яна иш ҳақи ошади ва ҳ.к.
<u>8</u>		ҳалқ хўжалигининг етакчи тармоқларини керагидан ортиқча инвестициялаш ҳам айланмага қўшимча пул эквивалентларини чиқаришга олиб келади.

А.Талаб.	Б. Таклиф
-----------------	------------------

11-топширик. Нархларнинг ўсиш суръатларига кўра инфляциянинг турларини фарқланг:

№	нархларни умумий даражаси, %	инфляциянинг турлари
1	10%гача	

2	10-100%га	
3	100-1000%га ўсади;	
4	1000%дан юқори	

12-топширик. Намоён бўлиш шаклига кўра инфляция нималарда намоён бўлади:

№	Инфляциялар	Намоён бўлиш шакли
1	очик инфляция	
2	яширин инфляция	

13-топширик. Ривожланган мамлакатларда инфляциянинг шароит ва омиллари ҳар хиллигини ҳисобга олиб уни қуйидаги гуруҳларга ажратинг.

№	гуруҳлар	Мамлакатлар	омиллар
1	Биринчи гуруҳга	Лотин Америка мамлакатлари - Аргентина, Бразилия, Перу	
2	Иккинчи гуруҳ	Колумбия, Эквадор,	

		Венесуэла, Эрон, Сурия	
3	Учинчи гуруҳга	Ҳиндистон, Индонезия, Покистон, Таиланд, Филиппин	
4	Тўртинчи гуруҳ	Сингапур, Малайзия, Жанубий Корея, Баҳрайн, Арабистонда	

Ишсизлик ва инфляция кўрсаткичлари ўртасидаги ўзаро боғлиқлик инглиз иқтисодчиси А.У.Филлипс томонидан аниқланган ва Филлипс эгри чизиги деб аталади.

Филлипс эгри чизиги ишсизлик ва инфляция даражалари ўртасидаги тескари боғлиқликни характерлайди.

14-топширик. Ўзбекистон иқтисодий ривожланишини Филлипс эгри чизиги боғлиқлиги орқали асослаб беринг...



**3.Инфляциянинг оқибатлари, унинг аҳоли турмуш даражасига,
иқтисодиётга ва банк тизимига таъсири**

№	Инфляция	Таъсири
1	жамиятнинг ривожланишига салбий таъсир кўрсатади:	
2	кишиларда кўрқув ва саросима ўйғотади	
3	Иқтисодиётда ишлаб чиқаришнинг стихиялилиги кучаяди	
4	Товарлар тақчиллиги пайдо бўлади.	
5	Банк имкониятлари кадрсизланади.	
6	Хўжаликлар ўртасидаги	

9-мавзу: ПУЛ ИСЛОҲОТЛАРИ

Режа:

1. Пул ислоҳотларини амалга оширишнинг зарурлиги. Пул ислоҳотларини амалга ошириш шарт-шароитлари.
2. Пул ислоҳотларини амалга ошириш усуллари.
3. Деноминация ва уни амалга ошириш тартиби. Нуллификация ва уни амалга ошириш тартиби.
4. Ўзбекистон Республикасида амалга оширилган пул ислоҳотлари ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари.

Асосий тушунчалар: пулни харид қуввати, ислохот, револвация, девольвация, деноминация, нулификация, ўрмаловчи инфляция, сузувчи инфляция, югурувчи инфляция, товарлар тақчиллиги, пул ислохоти

1. Пул ислоҳотларини амалга оширишнинг зарурлиги. Пул ислоҳотларини амалга ошириш шарт-шароитлари.

1-топширик. Тариф беринг. Пул ислоҳотлари --бу.....

2-топширик. Пул ислохотлари мамлакатдаги иқтисодий ҳолатга, пулнинг кадрсизланиш даражасига ва давлатнинг сиёсатига боғлиқ ҳолда турли усулларда ва шаклларда амалга оширилишини белгиланг.

№	шакиллари	Усуллари
1	дефляция	
2	нуллификация	
3	деноминация	
4	девальвация	
5	ревальвация	

3-топширик. *изох беринг* Мухим пул ислохотлари тарихига

Ислохотлар	тариф
Амир Темур хукмронлик қилган давр	
Мирзо Улуғбек томонидан 1428 й.	

Шайбонийлар даврида	
19-асрнинг бошларидан Бухоро амирлигида	
1920—21 йилларда Хоразм Совет Халқ Республикаси (ХСХР)	
24 й.ларда Бухоро ва Хоразм Халқ Республикалар	

1947 йилда собиқ СССРда	
1961 йилда	
Ўзбекистон Давлат мустақиллигига эришгач	
Биринчи босқич: 1993 й.нинг 15 ноябрд	

Иккинчи босқич: 1994 й. 1 июлида	

4-топширик. Ўзбекистон Республикаси ўз миллий валютасини муомалага киритиши, икки босқичли банк тизими ва мустақил пул тизими ташкил этилиши пул-кредит сиёсатини эркин юритиш имконини берди.

Ҳисоб-китобларни енгиллаштириш мақсадида:

№	банк қоғоз пуллари (банкнотлар)	қачон муомалага чиқарилди.
1	200 сўмлик	
2	500 сўмлик	
3	1000, 5000, 10000, 50000 сўмлик	
4	100000 сўмлик	

5-топширик. *нотўғри жавобни белгиланг*

Пул ислохотини ўтказиш қандай йўллар билан амалга оширилиши мумкин:

А) муомаладаги пул массасини камайтириш мақсадида, дефляция курси бўйича пулларни янги пулларга алмаштириш:

Б) ахоли ва корхоналарнинг банклардаги жамғармаларини вақтинча (тўлик ёки қисман) ҳаракатсиз ушлаб туриш (қотириб қўйиш):

В) иккала усулни биргаликда қўллаш йўли орқали пул ислохотини ўтказиш: бу усул халқаро амалиётда “шок йули” билан даволаш номи билан машхурдир.

Г) қоғоз пулларни танга пулларга амлаштириш йўли билан.

6-топширик. Саволга жавоб беринг.

Халқаро амалиётда “шок йули” билан даволаш номи билан машхур усулда қандай чоралар қўлланилади?

Мавзуни мустаҳкамлаш учун саволлар

1. Пул ислохотлари деганда нимани тушунасиз?
2. Пул ислохотларини амалга оширишнинг зарурлигини, пул ислохотларини амалга ошириш шарт-шароитларини очиб беринг?
3. Пул ислохотларини амалга ошириш усулларини ёритиб беринг?
4. Деноминация ва уни амалга ошириш тартибини, нуллификация ва уни амалга ошириш тартибини тушунтириб беринг?
5. Ўзбекистон Республикасида амалга оширилган пул ислохотлари ва уларнинг ўзига хос хусусиятларини ёритиб беринг?
6. Дефляция деганда нимани тушунасиз?
7. Деноминация деганда нимани тушунасиз?
8. Деинфляцион сиёсатнинг тушунчаси ва унинг мақсади.
9. Инфляция жараёнини давлат томонидан бошқариб боришда нималар амалга оширилади?
10. Мамлакатда пул ислохотини ўтказиш деганда нимани тушунасиз?

10-мавзу: КРЕДИТНИНГ ЗАРУРЛИГИ, ФУНКЦИЯЛАРИ, ТУРЛАРИ ВА ШАКЛЛАРИ

Режа:

- 1. Кредитнинг келиб чиқиши, унинг моҳияти ва ижтимоий ишлаб чиқариш тараққиётидаги ўрни.*
- 2. Кредитнинг турлари ва уларнинг таснифланиши*
- 3. Кредит шакллари ва уларнинг хусусиятлари*

Асосий тушунчалар: судхурлик кредити, кредит субъектлари, кредит объектлари, кредит ресурслари, кредитнинг тамоиллари, қайтариб беришлик, муддатлилик, таъминланганлик, тўловлилик, мақсадлилик, самарадорлилик

- 1. Кредитнинг келиб чиқиши, унинг моҳияти ва ижтимоий ишлаб чиқариш тараққиётидаги ўрни.*

1-топширик. Тарифни изоҳланг. Кредит- бу..

2-топширик. сабабларини баён этинг

Судхўрлик кредитини пайдо бўлиши.

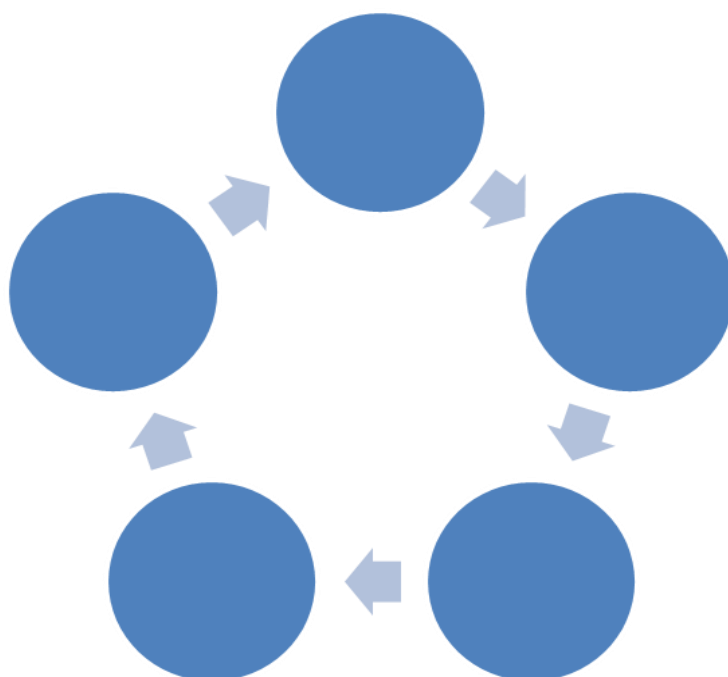
3-топширик. Кредит қадимий тушунча сифатида (*қандай*)

атамалар билан бир даврда пайдо бўлган ва уларнинг доимий ҳамроҳидир.

4-топширик. Кредит жамиятнинг барча соҳаларига (*қайси соҳаларига*)

ва бошқа соҳаларига кириб борди.

5-топширик. *Чизмани тўлдилинг ва изоҳланг.* Кредит жамият такрор ишлаб чиқариш жараёнида беқиёс ўринга эга бўлиб,



ПУЛ – товар муносабатларининг ажралмас қисмига айланди.

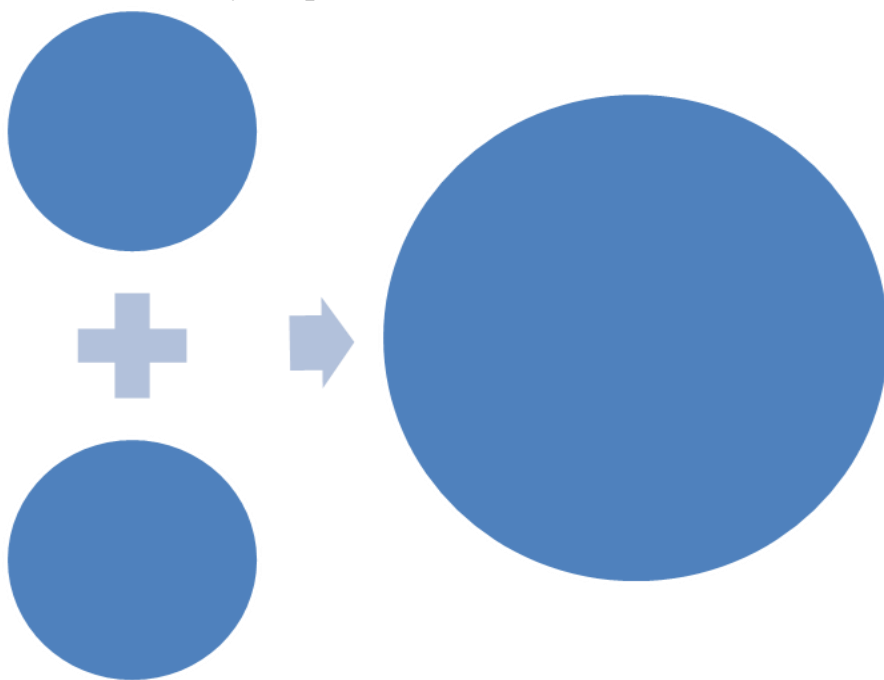
6-топширик. Жавобингизни изохланг. Қандай зиддиятни кредит муносабатлари бартараф этади?

7-топширик. *Маълумотларда изохланг.* 2018-2019 йиллар мобайнида республикаимиз тижорат банклари кредит қуйилмалари мутлақ миқдорининг ўсиш тенденцияси кузатилган.

8-топширик. Нукталар ўрнига ёзинг.

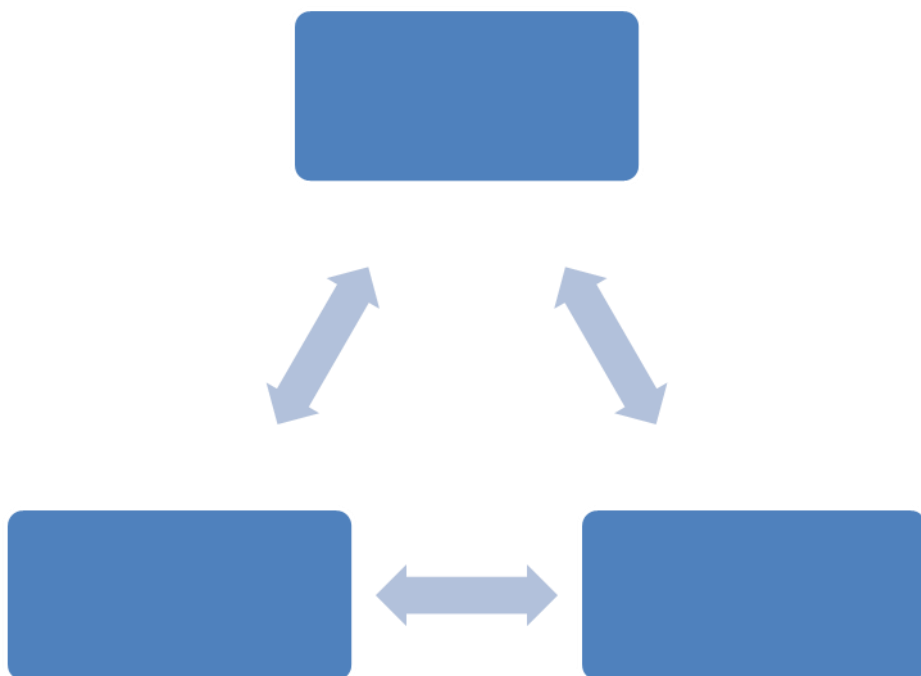
Кредит муносабатларида 2 томон, яъни қарз берувчи (Кредитор) ва қарз олувчи (дебитор) иштирок этади. Уларни кредит..... дейилади.

9-топширик. Чизмани тўлдириб жавобингизни изоҳланг



10-топширик. Чизмани тўлдириб жавобингизни изоҳланг

Кредит субъектлари таркибини



Кредит 2 шаклда, яъни пул маблағлари ёки товарлар шаклида берилади. Уларни кредит **объектлари** дейилади. Кредит объектлари ҳар қандай пул

маблағлари ва товарлар эмас, балки вақтинча бўш турган, берилиши мумкин бўлган пул маблағлари ва товарлардир.



11-топширик. *тўғри жавобни белгиланг*

Кредит объектларига нималар киради?

- А) вақтинча бўш турган, берилиши мумкин бўлган пул маблағлари ва товарлар.
- Б) хар қандай пул маблағлари
- В) ишлаб чиқарилган товарлар
- Г) хом ашёлар материаллари

12-топширик. *Тарифланг.*

Кредитга зарурат туғилганда қандай бўш пул маблағларидан **кредит ресурслари** сифатида фойдаланиш мумкин?

13-топширик. Кредит бир қатор вазифаларни бажаради:

1. Кредитнинг ижтимоий ишлаб чиқариш узлуксизлигини таъминлаш вазифасига тариф беринг.

-
-
-
-
2. Кредит воситасида муомалага пулга тенглаштирилган тўлов воситалари бўлган вексел, чек, сертификат, кредит карточкалари ва бошқалар чиқарилиши вазифасига тариф беринг.

-
-
-
-
3. Кредит орқали пул маблағлари турли тармоқлар ва соҳалар ўртасида қайта тақсимланиш вазифасига тариф беринг.

-
-
-
-
4. Кредит воситасида жамиятдаги бўш пул маблағлари жамғариб борилиши ва ҳаракатдаги капиталга айланиши вазифасига тариф беринг

5. Кредит воситасида жамиятда иқтисодий ўсиш ва ишлаб чиқаришни рағбатлантириш имкониятлари туғилиши вазифасига тариф беринг.

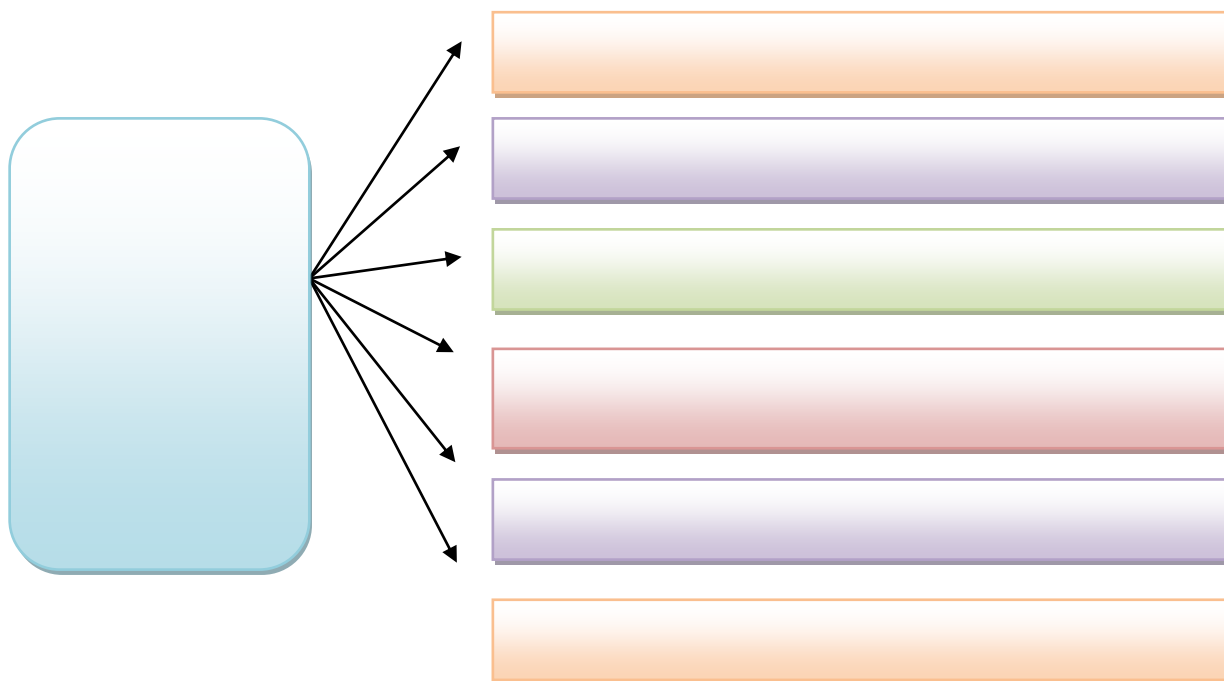
14-топширик. Фикрингизни баен этинг.

Давлат миқдорида кредит миқдорини кўпайтириш ёки камайтириш орқали иқтисодиётга салбий ёки ижобий таъсир ўтказиши мумкин. Чунки кредит миқдорини камайиши, кўпайиши унинг икки томонлама таъсирини билдиради.



15-топширик. Чизмани тўлдилинг ва тарифлаб беринг.

Кредит муносабатлари қуйидаги тамойиллар (принциплар)га риоя этган ҳолда амалга оширилади.



Кредитлаш тамойилларига тариф беринг ва фикрларингиз билан бойитинг.

1.Кредитнинг қайтариб беришлик тамойили:

Яхшиларингиз қарзни яхши адо этувчи кишилардир

Муҳаммад пайгамбар алайҳис-салом қиссаси.

Ҳадислар

2.Кредитнинг муддатлилик тамойилига:

Қарзни ўз вақтида бермасдан чўзиб юриш зулумдир.

Муҳаммад пайгамбар алайҳис-салом қиссаси.

Ҳадислар

3. Кредитнинг таъминланганлик тамойили:

Кафил бўлгунча, кафтинг билан чўз ушла.

(Ўзбек халқ мақоллари)

4.Кредитнинг тўловлилик тамойили:

Жаноби Расулulloҳ қарздордан ҳақини сўраб гапирган одам тўғрисида бундай деганлар: “ Ҳақдор одамнинг гапиришига ҳаққи бор”

Муҳаммад пайгамбар алайҳис-салом қиссаси.

Ҳадислар

5.Кредитнинг мақсадлилик тамойили:

Қарздор қарзини узар, хотин ёнида қолар.

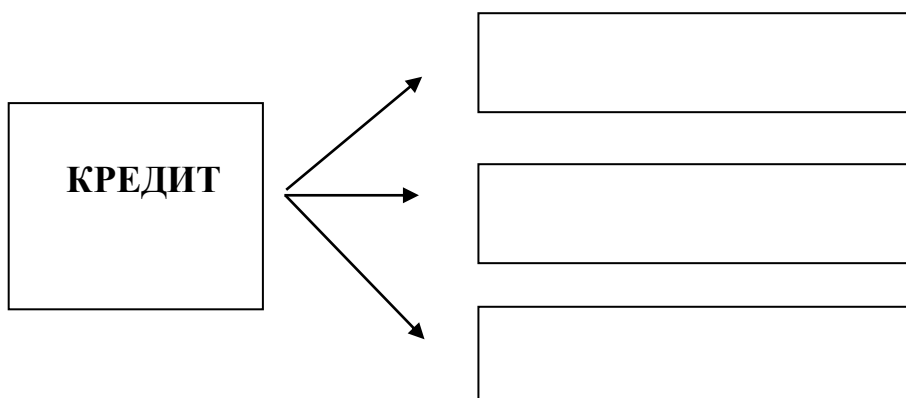
(Ўзбек халқ мақоллари)

6.Кредитнинг самарадорлиги тамойили :

Қарз товуш чиқармаса ҳам, ухлагани қўймас.

(Ўзбек халқ мақоллари)

16-топширик. Чизмани тўлдиринг. Кредит муддатига қараб қўйидагиларга бўлинади?



17-топширик. аниқланг ва жадвални тўлдилинг

Мамлакатлар ўртасида кредитлар берилиш муддатига қараб қуйидаги турларга бўлинади:

Муддат лари	Японияда	Германияда	Хитойда	Италияда	Қозоқистонда
1.Қисқа муддатли					
2.Ўрта муддатли					
3.Узоқ муддатли					

18-топширик. нотўғри жавобни белгиланг

Кредитлар қайтарилиши муддатига қараб қуйидаги турларга бўлинади.

- А) Муддатсиз кредитлар
- Б) Муддатли кредитлар
- В) Муддати узайтирилган кредитлар
- Г) Муддати ўтган кредитлар

Кредитлар ишлаб чиқариш жараёнидаги ўрнига қараб қандай турларга бўлинади.

- А) Жамғарма фондларга
- Б) Асосий фондларга
- В) Айланма фондларга
- Г) Муомала фондига

19-топширик. Жадвални тўлдилинг.

Кредитлар	Тариф
Муддатли кредитлар	
Муддати узайтирилган кредитлар	
Муддати ўтган кредитлар	

20-топширик. *Калит сўзлардан фойдаланиб жадвални тўлдилинг.*

№	Кредитлар	Сарфлар
1		асосий фондларни куриш ва таъмирлаш, сотиб олиш, созлаш, жиҳозлаш ҳамда қайта жиҳозлаш ва бошқаларга сарфланадиган кредитлар
2		Бундай кредитлар тайёр ва ярим тайёр маҳсулотларни сақлаш, қадоқлаш, ташиш ва сотиш билан боғлиқ ҳаракатларга йўналтирилади.
3		Бундай кредитлар хом-ашё, материаллар, ёқилғи, эҳтиёт қисмлар ва бошқаларни сотиб олиш учун сарфланади

Калит сўзлар: айланма фондларни тўлдириш учун, муомала фондига сарфланадиган, асосий фондларни куриш ва таъмирлаш, жамғарма

21-топширик. *нотўғри жавобни белгиланг*

Таъминланганлик нуқтаи назаридан кредитлар-

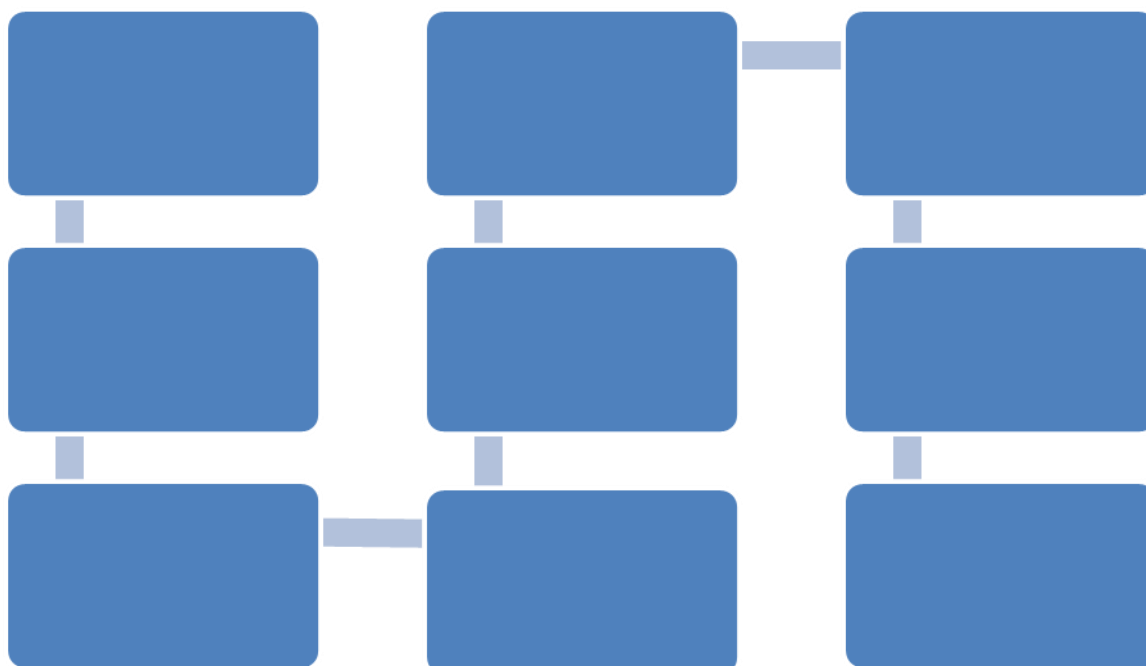
- А) билвосита таъминланган
- Б) бевосита таъминланган,
- В) учинчи шахслар воситасида таъминланган
- Г) таъминланмаган кредитлар

Тўланадиган **фоиз даражасига** қараб

- А)ўта юқори фоизли
- Б) ўртача (нормал) фоизли,
- В) паст фоизли
- Г) фоизсиз (имтиёзли) кредитлар

Кредитнинг шакллари ва уларнинг хусусиятлари.

22-топширик. Кредитнинг асосий шаклларини чизмага жойлаштириб
чиқинг



23-топширик. тўғри жавобни белгиланг

Дастлаб кредитнинг қандай шакли кенг тарқалган?

А) Кредитнинг судхурлик шакли

Б) Тижорат кредити

В) Банк кредити

Г) Истеъмол кредити

24-топширик. Хусусиятлари асосида берилган қалит сўзлардан фойдаланиб кредитларнинг шакилларини аниқланг

№	Кредит шакиллари	Асоси хусусиятлари
1		ер гарови асосида натура ва пул шаклида берилган кредитлар.
2		товар шаклида бериладиган кредитдир.
3		пул шаклида бериладиган ссудалардир.
4		истеъмол товарларни сотиб олиш ва хизматларни тулаш
5		давлат заёмлари шаклида казиачей (ғазна) мажбуриятларини чиқариш орқали
6		фоиз келтирувчи капитал сифатида
7		ўтказувчан вексель (тратта) билан хужжатлаштирилади
8		кўп тармоқли халқаро заём ва кредитлар, евро кредитлар, евро бозорлар ва халқаро молия кредит институтларининг турли кредитлари

Қалит сўзлар: Халқаро банк кредити, Халқаро хусусий ва фирма кредитлари, Халқаро кредит, Давлат кредити ва хусусий кредит, Истеъмол кредити, Банк кредити, Тижорат кредити, Судхурлик кредити

25-топширик. Жадвални тўлдириг

Кредитларни мақсадлилиги

№	Кредит шакллари	Кредитнинг мақсадлиги
1	Судхурлик кредити	
2	Тижорат кредити	
3	Банк кредити	
4	Истеъмол кредити	
5	Давлат кредити ва хусусий кредит	

6	Халқаро кредит	
7	Халқаро хусусий ва фирма кредитлари	
8	Халқаро банк кредити	

Мавзунини мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Кредитларни таснифлашнинг аҳамияти нимада?
2. Кредитнинг берилиш муддатига қараб неча турларга бўлинади?
3. Кредитлар қайтарилиш муддатига қараб қандай турларга бўлинади?
4. Кредитларни ишлаб чиқариш жараёнидаги ўрнига қараб қандай сарфланади?

11-мавзу: КРЕДИТ БЎЙИЧА ФОИЗ СТАВКАЛАР ВА УЛАРГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР

Режа:

1. Ссуда фоизи тушунчаси ва унинг вазифалари
2. Ссуда фоизи турлари
3. Ссуда фоизига таъсир этувчи омиллар

Асосий тушунчалар: ссуда, ссуда фоизи, номинал ссуда. сузиб юрувчи ссуда, реал ссуда, судхурлик кредити, кредит субъектлари, кредит объектлари, кредит ресурслари, кредитнинг тамоиллари, қайтариб беришлик, муддатлилиқ, таъминланганлик, тўловлилиқ, мақсадлилиқ

1. Ссуда фоизи тушунчаси ва унинг вазифалари

1-топширик. тушунча беринг Ссуда - бу..

2-топширик. тушунча беринг Ссуда фоизи - бу...

3-топширик. тўғри жавобни белгиланг

Ссуда фоизи

А)Кредитнинг баҳоси.

Б)Кредитнинг фоизи

В)Кредитнинг шакли

Г)Кредитнинг тури

4-топширик. Масалани ечинг.

Ссуда фоизи бериладиган кредит суммасига нисбатан аввалдан фоизларда белгиланади. Ссуда фоизи даражаси эса ссуда фоизи суммасининг қарз миқдорига нисбати билан аниқланади. Масалан, корхона банкдан олган 120 млн. сўм кредит учун, ҳар ойда 18 миллион сўмдан фоиз тўласа, ссуда фоизи даражаси 15 % ни ташкил этади, аниқланг:

Ссуда фоизи суммасини аниқлаш учун ссуда суммаси ссуда фоизи даражасига кўпайтирилади ва 100 га бўлинади, аниқланг:

5-топширик. Ссуда фоизи қандай вазифаларни бажаради?

№	Вазифалари	Сабаби
1	Ссуда фоизи кредит олувчининг ишлаб чиқариш ресурслари ва қарзга олинган маблағлардан унумлироқ фойдаланишга ундайди.	
2	Ссуда фоизи олинадиган кредит миқдорини чегаралаб қўяди.	

3	Ссуда фоизи банклар ва бошқа махсус молия-кредит муассасаларининг асосий даромад манбаи ҳисобланади.	

2. Ссуда фоизи турлари

Кредит турлари ва шакллари хилма-хил бўлгани каби, улар учун тўланадиган ссуда фоизлари ҳам турлича бўлади.

6-топширик. Чизмани тўлдилинг. Ссуда фоизларининг турлари:

Кредитни қайтариш чоғида бирдан тўланадиган ссуда фоизи.

7-топширик. Ссуда фоизлари турларини тарифланг:

№	Турлари	Тарифлари
---	---------	-----------

1	Кредитни қайтариш чоғида бирдан тўланадиган ссуда фоизи.	
2	Кредит берилган муддатда 1 меъёрда тўлаб бориладиган ссуда фоизи.	
3	Кредит берилаётган пайтда бирдан тўланадиган ссуда фоизи.	
4	Қатъий белгилаб қўйиладиган ссуда фоизи	
5	Сузиб юрувчи, яъни ўзгарувчан ссуда фоизи.	
6	Реал ссуда фоизи	

8-топширик. Масалани ечинг

Кредитни қайтариш чоғида бирдан тўланадиган ссуда фоизи.
Масалан, кредит суммаси – 100 000 000 сўм, муддати -12 ой (365 кун), йиллик ссуда фоизи даражаси - 25 % (360 кун учун). Кредит олувчи кредит муддати битгач, кредитни қайтаради ва 25 000 000 сўм ссуда фоизи тўлайди.

Кредит берилган муддатда 1 меъёрда тўлаб бориладиган ссуда фоизи. Юқоридаги мисолга қайтадиган бўлсак, энди қарздор ссуда фоизини ойма – ой 2 083 000 сўмдан тўлаб боради.



Кредит берилаётган пайтда бирдан тўланадиган ссуда фоизи. Юқоридаги мисолга қайтамиз, кредит муддати 1 йил (365 кун) деб оламиз.

Бу ҳолда қарз олувчи аввалдан 1 йиллик ссуда фоизини, яъни 25000000 сўм тўлайди ёки қарз берувчи кредит суммасидан 25 000 000 сўм ушлаб қолиб (100000 000 сўм–25 000 000 сўм) 75 000 000 сўм беради.

Қатъий белгилаб қўйиладиган ссуда фоизи одатда, кредит шартномаси амал қилган муддатда ўзгармасдан қолади. Бундай ссуда фоизларини **номинал** ссуда фоизи ҳам дейилади. Мазкур ссуда фоизи кредит берувчи манфаатларига зид келиши ҳам мумкин. Айниқса, инфляция шароитида бунга йўл қўйилмайди.

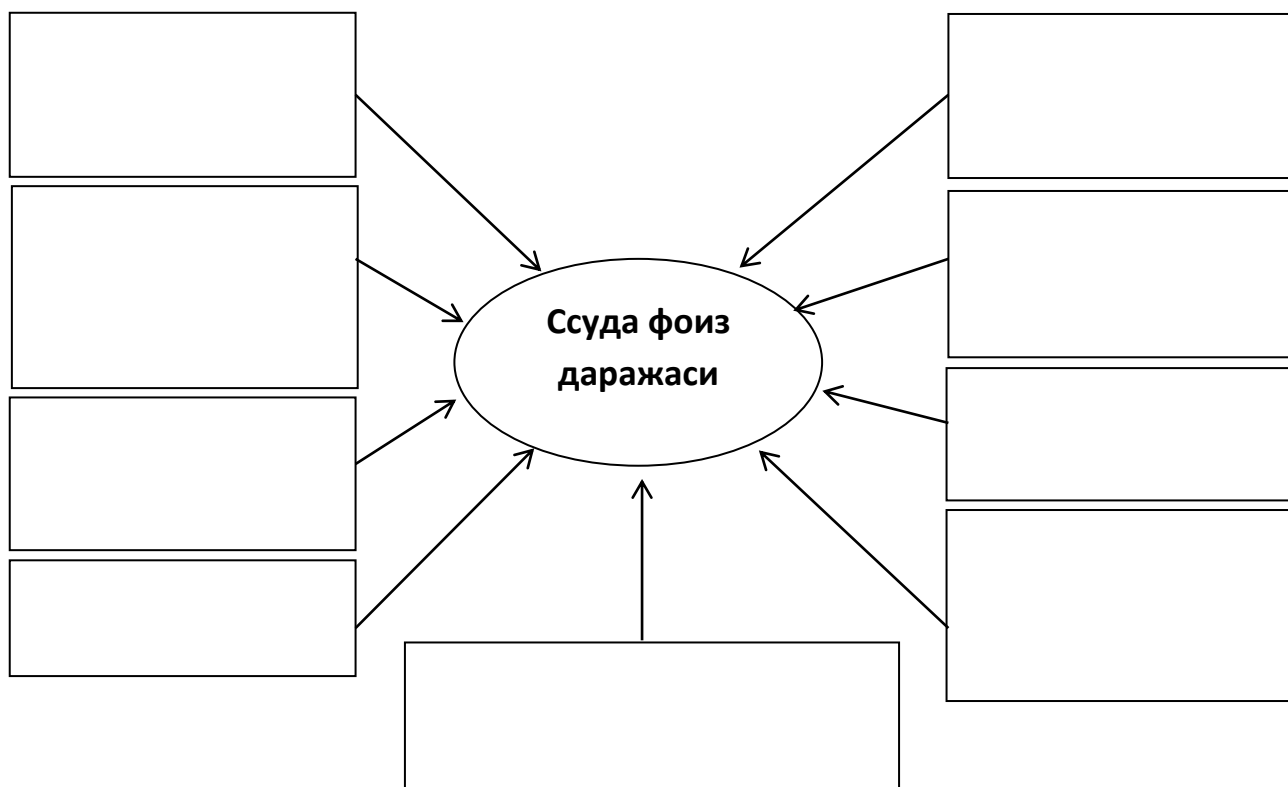
Сузиб юрувчи, яъни ўзгарувчан ссуда фоизи. Бу ҳолда кредит берувчи томонидан ссуда фоизи ҳар ойда кредит ресурслари бозоридаги талаб ва таклифга қараб қайта ҳисоблаб борилади.

Реал ссуда фоизи деганда инфляция даражасини ҳисобга олган ҳолда белгиланадиган ссуда фоизи тушунилади. Масалан, ойлик номинал ссуда фоизи – 5 %, ойлик инфляция даражаси – 2 %. Бу ҳолда реал ссуда фоизи 7 % (5 %+2 %) ни ташкил этади.

3. Ссуда фоизига таъсир этувчи омиллар

9-топширик. Чизмани тўлдилинг

Ссуда фоизига таъсир қилувчи омиллар



10-топширик. Жавобингизни изоҳланг

Ссуда фоизи даражасига кўп омиллар таъсир этади, улардан асосийлари нималардан иборат:

№	омиллар	изоҳлар
1	Пул бозоридаги, яъни кредит ресурслари «ким ошди» савдосидаги (аукцион) кредит ресурсларига бўлган талаб ва таклиф нисбати	
2	Кредитга олинадиган маблағларни ишлатишдан олинадиган фойда даражаси, яъни кредит самарадорлиги.	
3	Кредит муддати ва шартлари.	

4	Кредит қандай валютада берилганлиги.	
5	Пулни муқобил ишлатиш имконияти.	
6	Кредит ҳавф-хатари даражаси.	
7	Инфляция даражаси.	
8	Жалб қилинган маблағлар учун тўланадиган фоизлар даражаси.	
9	Марказий банкнинг қайта молиялаштириш ставкаси.	

Мавзунини мустақамлаш учун саволлар:

1. Ссуда деб нимага тушунилади?
2. Ссуда фоизи деб нимага айтилади?
3. Ссуда фоизи қандай белгиланилади?
4. Ссуда фоизи қандай вазифаларни бажаради?

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

Асосий адабиётлар:

1. Саидов Д. А., И.Я.Кулиев “Пул ва пул муомаласи”. Ўқув қўлланма. Т. Иқтисод-Молия, 2016 й..
2. Омонов А.А., Қоралиев Т.М. «Пул, кредит ва банклар». Дарслик Т.;- ИҚТИСОД-МОЛИЯ, 2018 й.
3. Рашидов О.Ю., Алимов И.И., Тоймухаммедов И.Р., Тожиев Р.Р. “Пул, кредит ва банклар”. Дарслик-Т.; ТДИУ. 2011 й.
4. Азизов У.Ў., Қоралиев Т.М. ва бошқалар. “Банк иши”. Т.: «Фан ва технология» нашриёти, 2016.
5. Ф.Муллажонов Ўзбекистон Республикасининг Банк тизими Тош 2001-2011 йил.
6. Муллажонов Ф.М. “Ўзбекистон Республикаси банк тизими” Тўлдирилган иккинчи нашри. Т.: Ўзбекистон, 2011-йил.25-бет.
7. Абдуллаева Ш.З. “Банк иши” ўқув қўлланма Т. “Иқтисод-Молия” 2017 й.
8. Абдуллаева Ш.З., Қоралиев Т.М., Ортиқов У.Д. “Банк ресурслари ва уларни бошқариш”. Монография./ –Т.: “Иқтисод-Молия” 2009 й..

Қўшимча адабиётлар

9. Вахабов А.В., Сабилов О.Ш., Абдутаалипов М.Ф. Особенности управления рисками инвестиционных проектов в коммерческих банках. Учебное пособие. - Т.: "ИҚТИСОД-МОЛИЯ", 2009. - 152 с.
10. Қоралиев Т. Саттаров О. ва бошқалар “Тижорат банклари фаолияти таҳлили”. Ўқув қўлланма. 2013-йил. 192 бет.
11. Тоғаев С.С. “Банк иши” фанидан услубий қўлланма.
12. Ловрушин О.И., Афанасева О.Н., Корниенко С.Л., Цифровая книга: “Банковское дело: современная система кредитования”. “КНОРУС”, 2011г.

Ахборот ресурслари:

14. www.lex.uz
15. www.ziyounet.uz
16. www.cbu.uz
17. www.bma.uz
19. www.bank.uz
18. www.stat.uz

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....	3-4
1-мавзу: ПУЛ ВА БАНКЛАР ФАНИГА КИРИШ.....	5-6
2-мавзу: ПУЛНИНГ ПАЙДО БЎЛИШИ, ЗАРУРЛИГИ ВА ФУНКЦИЯЛАРИ.....	7-20
3-мавзу: ПУЛ НАЗАРИЯЛАРИ.....	21-29
4-мавзу: ПУЛНИНГ ТУРЛАРИ ВА РИВОЖЛАНИШИ.....	30-48
5-мавзу: ПУЛ АЙЛАНМАСИ ВА УНИНГ ТАРКИБИ.....	49-60
6-мавзу: ПУЛ МАССАСИ ВА ПУЛ АГРЕГАТЛАРИ.....	61-67
7-мавзу: ПУЛ ТИЗИМИ: МАЗМУНИ, ТУРЛАРИ ВА ЭЛЕМЕНТЛАРИ.....	68-74
8-мавзу: ИНФЛЯЦИЯ ВА УНГА ҚАРШИ КЎРАШИШ ЙУЛЛАРИ.....	75-83 84-89
9-мавзу: ПУЛ ИСЛОҲОТЛАРИ.....	
10-мавзу: КРЕДИТНИНГ ЗАРУРЛИГИ, ФУНКЦИЯЛАРИ, ТУРЛАРИ ВА ШАКЛЛАРИ.....	90-105
11-мавзу: КРЕДИТ БЎЙИЧА ФОИЗ СТАВКАЛАР ВА УЛАРГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР.....	106-113
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	114

Нашрга рухсат этилди _____._____2020 й.

Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти босмахонасида чоп этилди.

Ҳажми _____ босма табоқ, Адади 100 нусха.

Буюртма № _____

Манзил: Самарқанд шаҳар, А.Темур кўчаси, 9 – уй.